

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Факультет фізичної культури, спорту та психології

Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»

на тему **«Особливості діагностики та корекції акцентуацій
особистості у юнацькому віці»**

Виконала: здобувач вищої освіти
групи пс 21
Спеціальність 053 Психологія
ОП Психологія. Клінічна психологія
Петрова Еліна Геннадіївна

Керівник: канд. психол. наук,
доцент кафедри психології
Шевченко Світлана Віталіївна

Рецензент: психолог-методист
КЗ «Опорний ЗО Малоданилівський
ліцей» Харківської області
Пономаренко О.М.

АНОТАЦІЯ

Петрова Е.Г.

Особливості діагностики та корекції акцентуацій особистості у юнацькому віці

В дипломній роботі теоретично досліджено та експериментально виявлено особливості прояву акцентуацій, визначено способи їх корекції в юнацькому віці. Проаналізовано роботи вітчизняних і зарубіжних вчених з проблеми, вивчено психологічні особливості акцентуації, розглянуто особливості прояву акцентуації в особистості юнацького віку, експериментально досліджено особливості прояву акцентуації в юнацькому віці, а також розроблено програму корекції акцентуацій особистості в юнацькому віці.

У діагностичній роботі з юнацтвом психологічна інформація про види девіантної поведінки може бути отримана під час використання тесту для ідентифікації акцентуацій характеру К. Леонхарда та А. Шмішека та тесту діагностика агресивності Басса–Дарка. Експериментально встановлено, що типи акцентуацій характеру впливають на виникнення девіації у поведінці у особистості юнацького віку. Зокрема, у епілептоїдного, гіпертивного та епілептоїдно–нестійкого типів акцентуації характеру простежується взаємозв'язок із виявленою девіацією.

Ключові слова: юнацький вік, акцентуації, характер, емоційний стан, агресія, девіантна поведінка

SUMMARY

Petrova E.G.

Features of diagnosis and correction of personality accentuations in adolescence

The thesis theoretically investigated and experimentally revealed the features of the manifestation of accentuations, determined the methods of their correction in adolescence. The works of domestic and foreign scientists on the problem were analyzed, the psychological features of accentuation were studied, the features of the manifestation of accentuation in the personality of adolescence were considered, the features of the manifestation of accentuation in adolescence were experimentally investigated, and a program for the correction of personality accentuations in adolescence was also developed.

In diagnostic work with youth, psychological information about the types of deviant behavior can be obtained when using the test for identifying character accentuations by K. Leonhard and A. Shmishek and the Bass–Dark aggressiveness diagnostic test. It was experimentally established that the types of character accentuations affect the occurrence of deviation in behavior in a personality of adolescence. In particular, in epileptoid, hyperactive and epileptoid-unstable types of character accentuation, a relationship with the detected deviation is traced.

Keywords: adolescence, accentuations, character, emotional state, aggression, deviant behavior

РЕФЕРАТ

до кваліфікаційної роботи

на тему: «**Особливості діагностики та корекції акцентуацій
особистості у юнацькому віці**»

здобувачки вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького спеціальності 053 Психологія

Петрової Еліни Геннадіївни

Науковий керівник – канд. психол. наук, доцент кафедри психології
Шевченко Світлана Віталіївна

Актуальність дослідження. Юнацький період є фазою численних кризових змін. Саме в цей час особистість стикається з ключовими труднощами, серед яких: ідентифікаційна криза (що часто супроводжується депресивними станами та суїцидальною поведінкою), криза авторитетів (як наслідок Едіпового комплексу – спротив батьківському впливу), сексуальна криза (перехід еrogenних зон з оральної до генітальної сфери), страх перед соціальними ролями, а також гормональні зміни. Упродовж останніх років у сфері психології та педагогіки було зібрано значний обсяг як теоретичних, так і практичних досліджень, що підкреслюють важливість акцентуацій характеру у формуванні особистості та її професійній самореалізації.

Питання акцентуацій характеру тісно пов'язане з темою девіантної поведінки неповнолітніх, яка має глибокі історичні витоки. Ефективна робота з молоддю, яка демонструє акцентуовані риси, вимагає від соціального психолога високої професійної підготовки. Саме тому вивчення цієї проблематики у юнацькому віці є актуальним і доцільним. Важливо також створити дієву програму соціально-психологічної підтримки, здатну виявляти характерологічні особливості на ранніх етапах і вчасно вживати заходів для їх корекції. Поняття підтримки міцно закріпилося у науковому та прикладному словнику психологів і педагогів, охоплюючи як теоретичні засади, так і конкретні практики вирішення психологічних проблем.

Підтримка як процес – це не пасивне спостереження, а цілеспрямована діяльність, що має конкретну мету, визначені критерії та очікуваний результат. Соціально-психологічна підтримка включає низку профілактичних, освітніх, діагностичних та корекційних заходів, метою яких є створення умов для повноцінної соціалізації юнацтва та формування перспектив його особистісного розвитку. У цьому процесі тісно взаємодіють два основні соціалізуючі середовища – родина та школа.

Ключову функцію в реалізації соціально-психологічної підтримки відіграє фахівець – соціальний психолог. До нього висуваються важливі вимоги: наявність професійних компетенцій, потреб у самореалізації, особистої відповідальності, емоційної врівноваженості, толерантності, гнучкості та адаптивності. Він повинен глибоко розуміти природу акцентуацій, володіти інструментами діагностики психоемоційного стану юнацтва, уміти формулювати рекомендації для самої молоді, їхніх батьків, учителів і класних керівників. Все це спрямовано на покращення міжособистісної взаємодії юнака зі своїм соціальним оточенням, а також на прогнозування ефективності вжитих психолого-педагогічних заходів.

Проблематикою роботи виступає прояви те, що типи акцентуацій характеру впливають на виникнення девіації у поведінці у особистості юнацького віку та необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми корекції акцентуацій характеру як в школі так і в родині.

Об'єкт дослідження - – акцентуації характеру як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження – діагностика акцентуацій особистості юнацького віку.

Мета дослідження – теоретичне та емпіричне дослідження акцентуацій характеру особистості юнацького віку та розробка програми корекції з різними проявами акцентуацій характеру.

Завданнями дослідження нами визначено наступне:

- визначити психологічні особливості юнацького віку;

- провести діагностику акцентуацій особистості в юнацькому віці;
- розробити програму корекції акцентуацій особистості в юнацькому віці.

В ході роботи застосовувалися такі **методи дослідження**:

– теоретичні (аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення філософської та психолого–педагогічної літератури з проблеми дослідження);

– емпіричні: цілеспрямоване спостереження; аналіз продуктів діяльності; констатуючий експеримент. Психодіагностичні методики: для ідентифікації акцентуацій характеру тест К. Леонхарда та А. Шмішека, для виявлення рівня агресивності використовуємо опитувальник А. Басса А. Дарка.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі гімназії №4, м. Івано – Франківськ, учні 9 класів, у кожному класі по 20 дітей. Усього обстежено 40 осіб юнацького віку (15–16 років).

За результатами теоретико-експериментального дослідження психологічних особливостей акцентуації характеру особистості юнацького віку можна зробити наступні висновки:

Визначено, що у юнацькому віці виникають проблеми, пов'язані з емоційною (якщо не фізичною) віддаленістю від батьків. Крім того, у хлопців та дівчат юнацького віку рідко є чітка роль у суспільстві, натомість вони перебувають у невизначеному періоді між дитинством та дорослістю. Також у юнацькому віці людина відчуває сплеск сексуальних почуттів після прихованої сексуальності дитинства. Саме у юнацькому віці людина вчиться контролювати та спрямовувати свої сексуальні бажання. В цілому, психологічні аспекти підтримки та навчання юнацтва з боку вчителів і шкіл повинні бути спрямовані на створення сприятливого середовища для їх розвитку, навчання їх справлятися з труднощами, що виникають, і зміцнення їх впевненості в собі та своїх здібностях.

Виявлено, що акцентуації характеру є невід'ємною частиною

індивідуальності особистості, роблячи кожен людину унікальною. Вони можуть бути як ресурсом для розвитку, так і джерелом проблем — все залежить від ступеня прояву та здатності керувати рисами характеру. Розуміння особливостей різних типів акцентуацій дозволяє краще розуміти себе та інших, вибудовувати гармонійніші стосунки та знаходити оптимальні шляхи самореалізації. Сприйняття індивідуальності, розробка стратегій компенсації негативних проявів та розвиток позитивних якостей — ключові кроки на шляху до особистісного зростання та гармонійного існування як для людей з яскраво вираженими акцентуаціями, так і без них.

Дослідження проводилося на базі гімназії №4, м. Івано – Франківськ, учні 9 класів, у кожному класі по 20 дітей. Усього обстежено 40 юнаків віком 15–16 років. У діагностичній роботі з юнацтвом психологічна інформація про види девіантної поведінки може бути отримана під час використання тесту для ідентифікації акцентуацій характеру К. Леонхарда та А. Шмішека та тесту діагностика агресивності Басса–Дарка.

У «А» групі було виявлено, що 35% опитаних демонструють високий рівень вираженості епілептоїдного типу акцентуації, тоді як 15% характеризуються середнім рівнем цього типу. Гіпертимна акцентуація виявилася на високому рівні у 25% респондентів. У 10% школярів простежується розвиток нестійкого типу, ще у 15% простежується поєднання епілептоїдного та нестійкого типів на рівні формування. За результатами діагностики агресивності за методикою Басса–Даркі, у «В» групі 30% респондентів мають низький рівень агресивності, 20% – середній, а половина опитаних (50%) – високий. Аналогічні результати спостерігаються і в «А» групі: низький рівень агресивності – у 35% школярів, середній – у 15%, високий – у 50%. Отже, в обох групах простежується схожа картина: половина учнів демонструє високий рівень агресивності, майже третина – низький, а середній рівень фіксується найрідше.

За результатами проведеного дослідження було визначено, що типи акцентуацій характеру впливають на виникнення девіації у поведінці у

особистості юнацького віку. Зокрема, у епілептоїдного, гіпертивного та епілептоїдно–нестійкого типів акцентуації характеру простежується взаємозв'язок із виявленою девіацією.

Вважаємо, що у роботі з школярами, батьками та педагогами закладу середньої освіти необхідно використовувати різноманітні форми соціально – психологічного супроводу юнацтва з акцентуаціями характеру. Для ефективної реалізації запропонованого варіанта соціально–психологічного супроводу юнацтва з акцентуаціями характеру, необхідний комплексний підхід у роботі з школярами та їх батьками, причому дана робота має бути сконцентрована не тільки на рівні класного керівника та соціального педагога, а й інших фахівців, що працюють з школярами, шкільного лікаря, педагога співробітництво з представниками організацій та установ, які займаються питаннями сім'ї та юнацтва.

Перспективами подальших досліджень можуть стати розробка методологічних засад зниження агресії та корекції акцентуації характеру особистості у навчально-виховному процесі, врахування при цьому комплексного підходу щодо вибору адекватних віку та індивідуальним особливостям дітей психологічних профілактичних, корекційних, розвивальних технологій.

Рік виконання дипломної роботи - 2025р.

Місце виконання - Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, кафедра психології.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО –МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	6
1.1.Психологічні особливості юнацького віку	6
1.2.Сутність та класифікація акцентуації	12
1.3.Прояви акцентуації особистості у юнацькому віці	19
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	25
2.1.Інструментарій та процедура дослідження	25
2.2.Аналіз результатів дослідження	30
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА КОРЕКЦІЇ АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	39
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Актуальність теми. Юнацький період є фазою численних кризових змін. Саме в цей час особистість стикається з ключовими труднощами, серед яких: ідентифікаційна криза (що часто супроводжується депресивними станами та суїцидальною поведінкою), криза авторитетів (як наслідок Едіпового комплексу – спротив батьківському впливу), сексуальна криза (перехід ерогенних зон з оральної до генітальної сфери), страх перед соціальними ролями, а також гормональні зміни. Упродовж останніх років у сфері психології та педагогіки було зібрано значний обсяг як теоретичних, так і практичних досліджень, що підкреслюють важливість акцентуацій характеру у формуванні особистості та її професійній самореалізації.

Питання акцентуацій характеру тісно пов'язане з темою девіантної поведінки неповнолітніх, яка має глибокі історичні витоки. Ефективна робота з молоддю, яка демонструє акцентуйовані риси, вимагає від соціального психолога високої професійної підготовки. Саме тому вивчення цієї проблематики у юнацькому віці є актуальним і доцільним. Важливо також створити дієву програму соціально-психологічної підтримки, здатну виявляти характерологічні особливості на ранніх етапах і вчасно вживати заходів для їх корекції. Поняття підтримки міцно закріпилося у науковому та прикладному словнику психологів і педагогів, охоплюючи як теоретичні засади, так і конкретні практики вирішення психологічних проблем.

Підтримка як процес – це не пасивне спостереження, а цілеспрямована діяльність, що має конкретну мету, визначені критерії та очікуваний результат. Соціально-психологічна підтримка включає низку профілактичних, освітніх, діагностичних та корекційних заходів, метою яких є створення умов для повноцінної соціалізації юнацтва та формування перспектив його особистісного розвитку. У цьому процесі тісно взаємодіють два основні соціалізуючі середовища – родина та школа.

Ключову функцію в реалізації соціально–психологічної підтримки відіграє фахівець – соціальний психолог. До нього висуваються важливі вимоги: наявність професійних компетенцій, потреб у самореалізації, особистої відповідальності, емоційної врівноваженості, толерантності, гнучкості та адаптивності. Він повинен глибоко розуміти природу акцентуацій, володіти інструментами діагностики психоемоційного стану юнацтва, уміти формулювати рекомендації для самої молоді, їхніх батьків, учителів і класних керівників. Все це спрямовано на покращення міжособистісної взаємодії юнака зі своїм соціальним оточенням, а також на прогнозування ефективності вжитих психолого–педагогічних заходів.

Проблему акцентуацій характеру вивчали науковці: Й. Вагнер, О. Гречишкіна, Б. Дем'яненко, Ф. Дхененс, О. Журавльова, В. Зарицька, А. Каспі, К. Леонгард, О. Людтке, Т. Моффіт, Б. Робертс, У. Траутвайн та інші.

Об'єкт дослідження – акцентуації характеру як соціально–психологічний феномен.

Предмет дослідження – діагностика акцентуацій особистості юнацького віку.

Виходячи з вищевикладеного, сформульована **мета роботи** – теоретичне та емпіричне дослідження акцентуацій характеру особистості юнацького віку та розробка програми корекції з різними проявами акцентуацій характеру.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- визначити психологічні особливості юнацького віку;
- провести діагностику акцентуацій особистості в юнацькому віці;
- розробити програму корекції акцентуацій особистості в юнацькому віці.

Для реалізації поставлених завдань ми використовували такі **методи**:

- теоретичні (аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення філософської та психолого–педагогічної літератури з проблеми дослідження);
- емпіричні: цілеспрямоване спостереження; аналіз продуктів діяльності; констатуючий експеримент. Психодіагностичні методики: для ідентифікації

акцентуацій характеру тест К. Леонхарда та А. Шмішека, для виявлення рівня агресивності використовуємо опитувальник А. Басса А. Дарка.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі гімназії №4, м. Івано – Франківськ, учні 9 класів, у кожному класі по 20 дітей. Усього обстежено 40 осіб юнацького віку (15–16 років).

Наукова новизна дослідження полягає в наступному:

- конкретизовано наукове уявлення про психологічні особливості юнацького віку;
- виявлено структурні компоненти класифікації акцентуації;
- визначено підходи щодо прояву акцентуації особистості в юнацькому віці;
- розкрито практико орієнтовані можливості щодо корекції акцентуацій особистості в юнацькому віці.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати розширюють наукові уявлення про особливості прояви акцентуації особистості в юнацькому віці.

Практичне значення роботи полягає у розробці програми соціально–психологічного супроводу особистості у юнацькому віці з різними проявами акцентуацій характеру, яка може бути використана при реалізації виховно–освітнього процесу. Результати дослідження можуть бути застосовані у психологічному консультуванні, а також у підготовці та підвищенні кваліфікації педагогів та психологів.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (37 найменувань), 4 –х додатків. У роботі представлені: 2 таблиці та 5 рисунків. Загальний обсяг роботи складає 63сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО –МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1. Психологічні особливості юнацького віку

Психологічні особливості юнацького віку обумовлені низкою ключових чинників, серед яких особливе місце займають процеси формування особистої ідентичності, прагнення до самостійності та переживання вікових криз. У цей час активно відбувається розвиток фізичних, розумових та емоційних здібностей, що робить юнаків і дівчат особливо чутливими до зовнішніх впливів та психоемоційних навантажень.

Важливою психологічною характеристикою юності є формування власної ідентичності. Молодь починає глибше замислюватися над питаннями цінностей, переконань та особистісного самовизначення, прагнучи знайти своє місце у соціумі. Цей етап самопізнання часто супроводжується внутрішніми переживаннями, підвищеною емоційністю, а також напруженням у стосунках із близькими людьми – батьками, педагогами, однолітками.

Ще однією характерною рисою є прагнення до незалежного життя та прийняття рішень без зовнішнього контролю. Молоді люди нерідко намагаються дистанціюватися від дорослих авторитетів, демонструючи самостійність і бажання самореалізації. Такі прагнення іноді виявляються у формі протестної поведінки, нехтуванні правилами чи участі в ризикованих ситуаціях[1].

Юність є проміжним етапом між дитинством і дорослістю, впродовж якого відбуваються глибокі трансформації не лише у фізіологічному, а й у психологічному та соціальному плані. У цей період формується світогляд, відбувається професійне самовизначення, а також розвиваються навички відповідальності, самостійності та становлення цілісної особистості [2].

Вікові межі та стадії юнацького періоду можуть варіюватися залежно від культурного контексту й індивідуальних особливостей розвитку, однак загалом охоплюють вік від 12 до 18 років. Цей відрізок життя умовно поділяється на два основні етапи: ранню (12–14 років) та пізню юність (15–18 років).

Ранній юнацький вік (12–14 років): цей період вирізняється інтенсивними змінами фізіологічного та психологічного характеру, зумовленими статевим дозріванням і стрімким соматичним ростом. У цьому віці школярі починають формувати базові уявлення про цінності, життєві орієнтири та самооцінку. Часто виникають труднощі у спілкуванні з ровесниками, з'являється прагнення до самостійності та емоційного відокремлення від батьків.

Пізня юність (15–18 років): у цьому віці продовжується становлення особистості, а життєві плани та цілі набувають більшої чіткості та усвідомленості. Молоді люди дедалі більше зосереджуються на майбутньому – обирають професійний напрям, формують довгострокові життєві стратегії. Паралельно вдосконалюються навички критичного мислення, рефлексії та самоконтролю, що сприяє розвитку зрілої, відповідальної особистості.

Біологічні та соціальні чинники юнацького віку тісно переплетені й суттєво впливають на поведінку та внутрішній світ юнацтва. Біологічна складова включає активні фізичні зміни, статеве дозрівання та гормональні перебудови. Швидкий ріст може призвести до тимчасових труднощів у координації рухів, а зміни гормонального фону – до емоційної нестабільності, перепадів настрою та проблем зі шкірою. Статеве дозрівання нерідко супроводжується зниженням самооцінки та невпевненістю у взаємодії з однолітками [4, с. 63].

Соціальні аспекти охоплюють зміну характеру взаємин з іншими, зокрема посилення прагнення до незалежності та активне формування соціальної ідентичності. Юнаки намагаються визначити власні межі, самостійно будують стосунки з однолітками, досліджують групову належність. У цей період можливі труднощі, пов'язані з соціальним тиском, булінгом або участю в ризикованих діях задля самоствердження. Взаємодія біологічних та соціальних

факторів утворює складний, динамічний процес формування особистості в юнацькому віці.

Фізичний розвиток юнаків і дівчат у період юності супроводжується помітними змінами, серед яких ключовими є стрімке зростання та статеве дозрівання. У цей перехідний вік спостерігається активне збільшення маси тіла та зросту, що іноді призводить до тимчасових труднощів із координацією рухів. Процеси статевого дозрівання включають появу вторинних статевих ознак: у дівчат – початок менструального циклу, розвиток молочних залоз і зміна контурів тіла; у хлопців – збільшення зовнішніх статевих органів, поява волосся на обличчі й тілі, а також зміна тембру голосу [3]. Усі ці трансформації зумовлені підвищеною гормональною активністю, яка впливає не лише на фізіологічні процеси, але й на емоційний стан підлітків.

Психологічний розвиток у юнацькому віці охоплює низку важливих етапів: формування індивідуальної ідентичності, розвиток критичного мислення та здатності до емоційної саморегуляції. Молодь починає активно рефлексувати щодо власних переконань, соціальних ролей і життєвих орієнтирів. У цей час формуються навички соціальної взаємодії, що виявляється у налагодженні міжособистісних стосунків з однолітками, дорослими та фігурами авторитету. Ці процеси мають вирішальне значення для формування психологічно зрілої особистості та орієнтації на професійне майбутнє.

У процесі дорослішання, що супроводжується біологічним дозріванням, юнацтво переживають значні фізичні й психологічні зміни. Посилення гормональної активності викликає не лише зовнішні зміни, а й внутрішні переживання, пов'язані з образом власного тіла, прийняттям себе та усвідомленням сексуальності. Поява вторинних статевих ознак стимулює інтерес до інтимних стосунків, самоідентифікації та побудови особистих взаємин. Цей етап розвитку є ключовим у становленні сексуальної ідентичності та емоційної зрілості [6].

У процесі наближення до статевого дозрівання в організмі юнацтва відбувається низка важливих фізіологічних змін, серед яких – розвиток вторинних статевих ознак. У дівчат цей процес супроводжується початком менструацій, формуванням грудей і зміною тілобудови, тоді як у хлопців – збільшенням розмірів статевих органів, пониженням тембру голосу та появою волосся на обличчі й тілі. Такі зміни зумовлюють зростання інтересу до власної сексуальності, інтимних стосунків і пошук відповідей на питання ідентичності [9].

У міру дорослішання юнаки й дівчата можуть переживати психологічні труднощі, пов'язані з адаптацією до нових особливостей свого тіла та емоційної сфери. Фізіологічні трансформації нерідко викликають дискомфорт, невпевненість у власній привабливості та спричиняють зниження самооцінки, особливо в соціальних взаємодіях. Окрім того, юнацтво починає усвідомлювати власну сексуальну орієнтацію, що може супроводжуватися внутрішніми сумнівами, запитаннями і навіть тривогами, зокрема у випадках, коли їхні переживання не збігаються з загальноприйнятими нормами чи очікуваннями однолітків. У таких ситуаціях молоді люди часто шукають підтримку, достовірну інформацію й безпечне середовище для самовираження. Саме тому роль родини, шкільної освіти та психологічного супроводу є надзвичайно важливою, адже школярі мають отримувати вичерпну й об'єктивну інформацію щодо сексуального здоров'я, засобів контрацепції, безпечної поведінки під час інтимних контактів і профілактики інфекцій, що передаються статевим шляхом [7].

Серед провідних психологічних ознак юнацького віку виділяється емоційна нестабільність, яка є наслідком глибоких фізичних, когнітивних і соціальних змін, що відбуваються в перехідному періоді. Цей стан проявляється у вигляді частих змін настрою, підвищеної емоційної реактивності, схильності до імпульсивних рішень і чутливості до зовнішніх чинників. Однією з ключових причин такої емоційної лабільності є інтенсивні гормональні зміни, які впливають на функціонування нервової системи та центрів емоційної

регуляції в мозку. До того ж префронтальна кора головного мозку, що відповідає за контроль імпульсів та саморегуляцію, на цьому етапі ще не досягла повної зрілості, що додатково ускладнює процес стабілізації емоційного стану[8].

Стресові переживання є характерною психологічною особливістю юнацького періоду. У цей час юнаки стикаються з численними викликами: необхідністю пристосовуватись до змін, пов'язаних із фізичним дорослішанням, побудовою нових міжособистісних стосунків, зростаючим навчальним навантаженням і невизначеністю щодо майбутнього професійного шляху. Ці фактори можуть спричинити високий рівень психоемоційного напруження, що, у свою чергу, впливає на загальне самопочуття, поведінкові реакції та взаємодію з оточенням[23] (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Психологічні характеристики юнацького віку[23]

Особливості	Прояви
Пошук ідентичності	Юнаки та дівчатка починають тестувати різні версії себе та розмірковувати про те, хто вони і ким хочуть бути.
Підвищення усвідомлення зовнішності	Юнаки та дівчатка починають уважніше ставитись до свого зовнішнього вигляду, що може викликати почуття невпевненості.
Розвиток творчих здібностей	Юнаки та дівчатка часто виявляють креативність, тому що їх навички абстрактного мислення та міркування стають більш усталеними
Емоційний розвиток	Юнаки та дівчата юнацького віку відчують широкий спектр емоцій: як позитивні, і негативні. Також з'являються почуття гніву, суперечності та протесту.
Важливість власної думки	Це часто призводить юнацтво до палких суперечок з батьками, вчителями та друзями.
Моральний розвиток	У юнацтва формується тверде етичне почуття, розуміння те, що правильно і що неправильно. Вони починають ставити під сумнів соціальні та моральні коди суспільства і приймати тільки ті, в яких переконані.

Усвідомлення психологічних особливостей юнацького віку є ключовим чинником успішної соціалізації та гармонійної адаптації молоді в сучасному суспільстві. Цей період супроводжується значними змінами у фізичному розвитку, когнітивній діяльності, емоційній сфері та соціальній взаємодії, що

часто стає джерелом труднощів як для самих підлітків, так і для дорослих, які з ними взаємодіють.

Емпатія та підтримка. Глибше розуміння особливостей юнацького віку сприяє формуванню більш чуйного ставлення з боку батьків, педагогів та інших дорослих, що дозволяє створити довірливу й емоційно безпечну атмосферу для зростання молодого особистості.

Раціональний підхід до виховання. Ознайомленість із віковими психологічними змінами дозволяє дорослим коригувати власні педагогічні стратегії, застосовуючи методи, які відповідають актуальним потребам та можливостям підлітків. Це допомагає забезпечити більш ефективне навчання, комунікацію та формування відповідальних і самостійних особистостей [10].

Формування ключових навичок і запобігання ризикам. Усвідомлення специфіки юнацького віку дає змогу своєчасно виявляти та розвивати в молоді необхідні для соціалізації компетентності — такі як вміння спілкуватися, приймати обґрунтовані рішення, вирішувати конфліктні ситуації та досягати поставлених цілей. Також це знання дозволяє дорослим і фахівцям ідентифікувати потенційні проблеми — зокрема ризик виникнення залежностей, ознак девіантної поведінки чи депресивних станів — і оперативно застосовувати профілактичні або коригувальні заходи.

Підтримка особистісного розвитку. Розуміння особливостей юнацького періоду сприяє ефективному супроводу процесу формування ідентичності та самосвідомості. Це особливо важливо, оскільки саме в цьому віці юнацтво стикаються з викликами самоусвідомлення, соціального позиціонування та пошуку свого місця в суспільстві.

Побудова довірливих взаємин. Глибше усвідомлення психологічних змін, що відбуваються в юності, допомагає дорослим налагодити більш конструктивну та довірливу комунікацію з юнацтвом, зміцнити міжособистісні зв'язки та забезпечити підтримку в кризових ситуаціях [11].

Таким чином, вивчення та врахування психологічних особливостей юнацького віку є критично важливими для успішної соціалізації молоді. Це

дозволяє дорослим не лише ефективніше комунікувати з ровесниками, але й створювати умови для їх повноцінного розвитку, запобігати конфліктам, надавати підтримку в складних ситуаціях та формувати в них впевненість у власних силах. Юність – це перехідний етап, що супроводжується суперечностями. З одного боку, юнаки прагнуть емоційного дистанціювання від батьків, з іншого — ще не мають визначеної соціальної ролі в суспільстві. Їхнє становище балансує між дитинством та дорослим життям. Крім того, цей період супроводжується пробудженням сексуальності, що вимагає нових навичок саморегуляції. Саме в цей час особистість навчається керувати власними бажаннями, формує ставлення до інтимності та будує основу для майбутніх стосунків. Завдання педагогів і школи — створити позитивне середовище, у якому юнаки зможуть безпечно розвиватися, отримувати знання, долати труднощі та формувати впевненість у собі й своїх можливостях.

1.2.Сутність та класифікація акцентуації

Кожна особистість є неповторною, і ця неповторність проявляється не лише у зовнішньому вигляді, але й у характерологічних рисах, манерах поведінки та емоційній чутливості. Поняття «акцентуація характеру» стосується виражених особистісних рис, які можуть мати як позитивне, так і негативне забарвлення залежно від контексту та сили їх вияву.

Перші наукові дослідження акцентуацій були проведені в 1960–х роках відомим німецьким психіатром Карлом Леонгардом, який виокремив типи характерологічних відхилень, що згодом стали основою теорії акцентуєваних особистостей [12].

Розвиток цієї концепції продовжив радянський учений А. Є. Лічко, запропонувавши власну класифікацію акцентуацій, орієнтовану переважно на юнацький вік. Усвідомлення наявності акцентуацій є важливим не тільки для психологів чи психіатрів, але й для тих, хто прагне до самопізнання, ефективної

комунікації та гармонійної взаємодії з оточенням. Розуміння особистісних особливостей — власних та чужих — дозволяє глибше аналізувати мотиви поведінки, краще налагоджувати контакт і запобігати непорозумінням.

Особистість людини — це складна мозаїка індивідуальних якостей, схильностей і реакцій, яка формує унікальний характер. Подібно до художника, кожен творить свій життєвий образ із безмежної палітри людської природи [13].

Як і в мистецтві, де окремі кольори можуть домінувати в картині, у кожній людини деякі риси характеру стають більш помітними, утворюючи своєрідні акценти в її особистості. Ці акцентуації виявляються у звичних формах поведінки, емоційних реакціях та способах мислення, формуючи як наші переваги, так і потенційні труднощі.

Саме завдяки цим характерологічним особливостям одні люди сповнені ентузіазму та життєлюбства, інші зосереджені на внутрішньому світі та інтелектуальних пошуках, а ще інші — палкі та емоційні творці. Водночас, акцентуовані риси можуть ставати причиною комунікативних бар'єрів або підвищеної психологічної вразливості. Усвідомлення таких рис допомагає глибше зрозуміти складну природу особистості.

Класифікація акцентуацій характеру — це своєрідна психологічна карта, яка дозволяє структурувати багатоманіття людських типів. Однією з найвідоміших систем у цій галузі є модель, запропонована радянським психіатром А. Є. Лічком. Вона включає 11 основних типів акцентуацій, кожен із яких описує специфічний набір особистісних особливостей [15] (рис.1.1):

Гіпертимний тип. Особи з гіпертимною акцентуацією вирізняються постійним оптимізмом, високою життєвою енергією та активністю. Їм притаманна жвава мова, емоційна виразність і схильність до авантюри. Такі люди охоче беруться за нові справи, проте часто не доводять розпочате до логічного завершення.

Циклоїдний тип. Цей тип відзначається чергуванням фаз настрою: періоди енергійності та піднесеності змінюються пригніченістю, апатією та

відстороненістю. У фазі активності циклоїди схожі на гіпертимів, однак під час спаду вони стають замкнутими й вразливими.

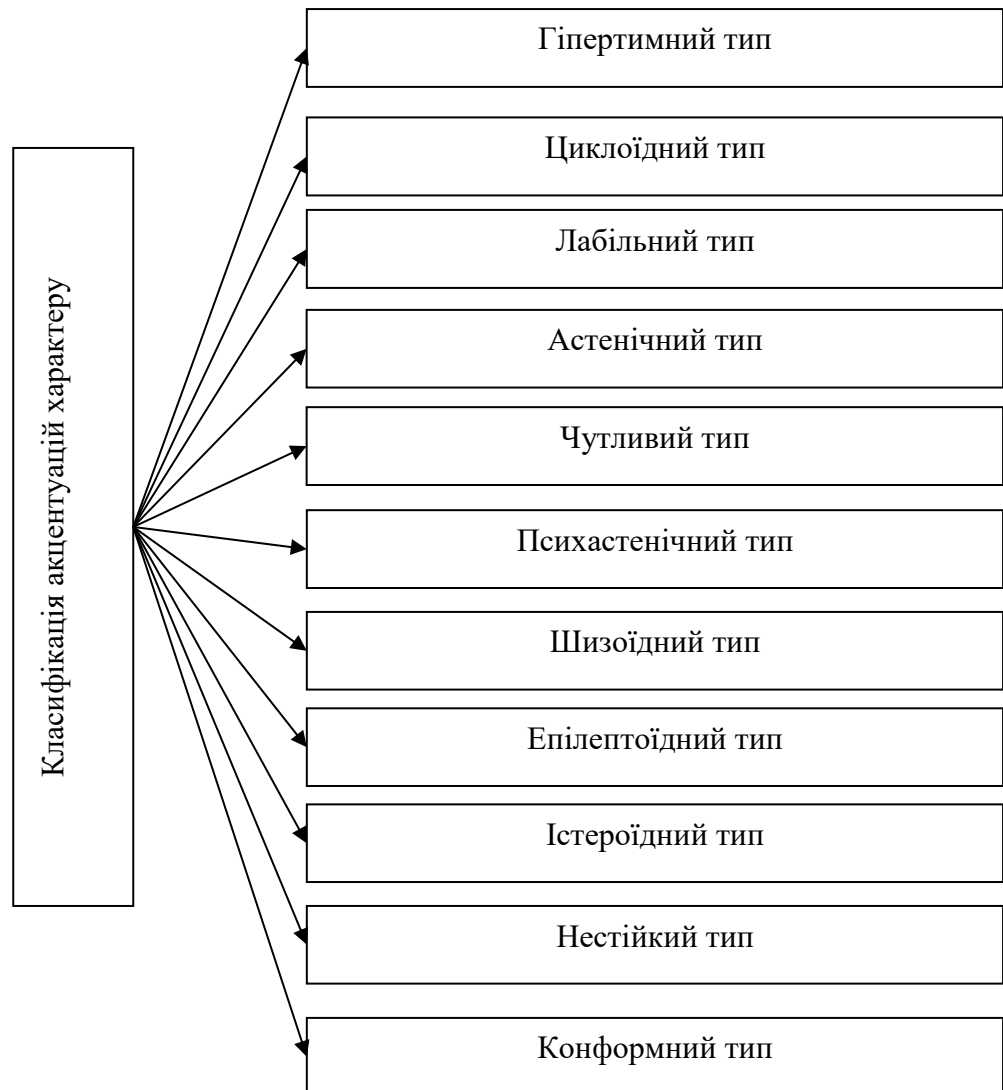

Рис.1.1.Класифікація акцентуацій характеру[15]

Лабільний тип. Для людей із цим типом характерна висока емоційна чутливість і часта зміна настрою. Їхній емоційний стан може змінюватися під впливом навіть дрібних життєвих подій, а реакції часто є непропорційними до ситуації.

Астенічний тип. Представники цього типу зазвичай мають низьку витривалість, швидко виснажуються як фізично, так і психоемоційно. Вони схильні до тривожності, іпохондрії та підвищеної вразливості до стресових факторів, що супроводжується нестачею впевненості в собі[16, с. 34]..

Чутливий тип. Ці люди мають тонку психічну організацію й загострене сприйняття міжособистісних взаємин. Вони легко зникають, уникають гучних компаній, а навіть дрібні конфлікти можуть викликати у них тривале внутрішнє переживання.

Психастенічний тип. Для психастеніків характерні надмірна схильність до аналізу, самоосмислення та сумнівів. Вони важко приймають рішення, мають схильність до тривожних станів, а також до нав'язливих думок і ритуалів [20, с.56].

Шизоїдний тип. Особам цього типу властива емоційна відстороненість та замкнутість. Вони тяжіють до усамітнення, уникають тісних міжособистісних контактів і надають перевагу світу власних уявлень та інтересів. Часто їхнє спілкування з оточуючими є обмеженим, а емоційні прояви — стриманими.

Епілептоїдний тип. Представники цього типу характеризуються жорсткістю мислення, схильністю до конфліктів, запальності та високим рівнем внутрішньої напруги. Вони демонструють педантичність, схильність до контролю й дисципліни, можуть бути вперті й агресивні, однак водночас відзначаються цілеспрямованістю та витривалістю.

Істероїдний тип. Істероїди прагнуть бути в центрі уваги, демонструючи яскраву, емоційно насичену поведінку. Вони здатні до театральності, перебільшення почуттів і подій, а також часто виявляють суперечливість між внутрішнім станом і зовнішніми проявами. Егоцентризм і бажання схвалення з боку оточення є для них ключовими мотивами [21, с. 88].

Нестійкий тип. Таких осіб вирізняє слабка воля, імпульсивність та відсутність довгострокових орієнтирів. Вони легко піддаються впливу ззовні, мають нестійкі інтереси і схильні до девіантних форм поведінки. Їм складно підтримувати самодисципліну або досягати поставлених цілей.

Конформний тип. Ці люди орієнтуються на зовнішні норми та думки більшості. Вони прагнуть уникати суперечностей, дотримуються загальноприйнятих правил і надають перевагу життю у злагоді з соціальним

середовищем. Їм властива висока пристосовність і залежність від авторитетних думок [23, с.78].

Слід зауважити, що у реальному житті чисті форми акцентуацій характеру трапляються вкрай рідко – зазвичай ми маємо справу з комбінаціями кількох типів. До того ж ступінь вираженості цих особливостей може варіюватися – від ледь помітної до надзвичайно яскравої.

Акцентуйовані риси впливають на наше життя подібно до освітлення, що змінює кольорову гаму предметів, надаючи їм особливого відтінку. Вони проявляються в деталях нашої поведінки, емоційних реакціях, у тому, як ми сприймаємо навколишній світ і взаємодіємо з ним. Усе – від наших сильних сторін до зон вразливості – носить відбиток цих рис.

У процесі спілкування з іншими ми починаємо виявляти характерні індивідуальні риси особистості. Хтось відзначається життєрадісністю та цілеспрямованістю, інший – замкнутістю чи підвищеною тривожністю. Одні демонструють стійкість і впертість у досягненні мети, інші – змінюють інтереси надто легко і непослідовно.

Ці відмінності зумовлені внутрішніми психологічними характеристиками, що визначають стиль життя людини. Акцентуації характеру мають значний вплив на поведінку, взаємини, професійні уподобання, захоплення та способи подолання життєвих труднощів [24].

Розглянемо характерні риси поведінки та особливості міжособистісної взаємодії людей з різними типами акцентуацій.

Гіпертимні особистості зазвичай справляють враження життєрадісних, активних і компанійських людей. Проте їхня надмірна ініціативність і схильність до ризикованих дій можуть дратувати оточення. Постійне прагнення бути в центрі уваги нерідко стає джерелом конфліктів.

Циклоїдні типи під час піднесення нагадують гіпертиміків, але у періоди спаду виглядають пригніченими та байдужими, що часто викликає нерозуміння з боку інших.

Лабільні індивіди вирізняються нестійкістю емоцій – швидкі зміни настрою можуть збивати з пантелику навіть близьких людей, ускладнюючи спілкування.

Астенічні особистості часто виявляють тривожність, підвищену втомлюваність і низьку стресостійкість, що створює труднощі в ситуаціях публічного виступу або інтенсивного навантаження.

Чутливі люди дуже болісно сприймають будь-яку критику, потребують схвалення та підтримки, тому їм нелегко адаптуватися в колективному середовищі.

Психастенічні типи зіштовхуються з труднощами під час ухвалення рішень через свою невпевненість, схильність до сумнівів і надмірного аналізу ситуацій.

Шизоїдні особистості через емоційну відстороненість і замкнутість виглядають холодними та незалученими, що створює бар'єри для побудови близьких стосунків.

Епілептоїдні типи нерідко провокують напруження у взаєминах через вибуховість, упертість і ригідність – вони наполягають на своєму навіть у дрібницях.

Істероїдні індивіди виявляють надмірну потребу в увазі, демонстративність і драматизацію, що може викликати роздратування в соціальному середовищі.

Нестійкі (неврівноважені) особистості схильні до імпульсивних дій і не завжди дотримуються домовленостей, що часто підриває довіру з боку партнерів.

Конформні типи прагнуть уникати конфліктів і орієнтуються на думку більшості, що з одного боку сприяє гармонії, але з іншого – загрожує втратою особистої індивідуальності [25].

Кожна акцентуація характеру має свої сильні й вразливі сторони, які по-різному проявляються в залежності від професійного середовища.

У творчих спеціальностях особливо цінуються емоційна насиченість, креативне мислення та розвинена уява – риси, які властиві гіпертимним, циклоїдним, лабільним і істероїдним особистостям.

У сфері науки та розумової діяльності перевагу мають психастеніки, адже їх здатність до глибокого аналізу, рефлексії та прагнення до знань сприяє успіху в цій галузі.

У бізнесі та керівництві найбільш затребувані наполегливість, рішучість і вміння досягати поставлених цілей, чим відзначаються гіпертимні та епілептоїдні типи.

У небезпечних або екстремальних професіях, таких як служба в армії чи рятувальні операції, переважають ті, хто володіє витривалістю, холоднокрівністю та здатністю діяти під тиском – як правило, це шизоїди й епілептоїди.

Професії, орієнтовані на допомогу людям (медицина, психологія, соціальна робота), вимагають емпатійності, чутливості та здатності до співпереживання, чим вирізняються чутливі (сенситивні) особистості.

Однак при надмірному прояві акцентуацій вони можуть перетворитися на серйозні обмеження. Наприклад, імпульсивна поведінка нестійких типів, ригідність епілептоїдів чи надмірна емоційна вразливість лабільних особистостей можуть створювати суттєві труднощі в професійній діяльності.

Таким чином, акцентуації є невід'ємною частиною психологічного портрета особистості, яка робить кожного з нас неповторним. Вони можуть виступати як джерелом сили, так і потенційним бар'єром – усе залежить від ступеня вираженості та здатності усвідомлено керувати своїми особистісними особливостями. Глибше розуміння цих рис дозволяє будувати гармонійні взаємини, краще орієнтуватися у виборі професійного шляху та сприяти особистісному зростанню. Усвідомлення індивідуальних особливостей, розвиток позитивних сторін і навчання справлятися з вразливими аспектами – це фундамент для повноцінного життя, незалежно від того, наскільки яскраво виражені ті чи інші акцентуації.

1.3. Прояви акцентуації особистості у юнацькому віці

Дитинство та юнацький вік – це критичні етапи становлення особистості, коли закладаються основи характеру. Як необроблений коштовний камінь, що з часом набуває огранювання, акцентуації в цей період поступово формуються, стаючи дедалі помітнішими у поведінці, емоціях та реакціях дитини. З віком ці риси, як правило, посилюються та набувають більш стійкого характеру. Водночас у дитячому і юнацькому віці ще складно чітко відрізнити межу між нормальними віковими особливостями та проявами акцентуації, які можуть здаватися тимчасовими або типовими для перехідного періоду [17, с.65].

У ранньому віці вже можна спостерігати прояви майбутніх типів акцентуації – наприклад, надмірну збудливість, емоційну нестійкість, замкнутість, підвищену вразливість або впертість. Те, чи переростуть ці особливості у проблеми або, навпаки, стануть підґрунтям для розвитку сильних сторін дитини, багато в чому залежить від реакції батьків, якості виховання та загального психологічного клімату.

Становлення особистості – це багатоплановий процес, на який впливають як вроджені (біологічні) чинники, такі як генетика чи тип нервової системи, так і соціальне середовище: умови виховання, взаємодія з однолітками, пережитий досвід тощо [18, с.84]. Уже на ранніх етапах розвитку можна виявити ознаки майбутніх акцентуацій:

- надмірна рухливість і нестриманість (ознаки гіпертимного типу);
- схильність до самозаглиблення та ізоляції (майбутня шизоїдна акцентуація);
- гіперчутливість до зауважень і критики (чутливий тип);
- схильність до агресії, наполегливість, впертість (епілептоїдні риси);
- демонстративна поведінка та прагнення домінувати (істероїдна акцентуація) [19, с.87].

У юнацькому віці ці риси часто загострюються через гормональні перебудови та психологічну нестабільність, характерну для перехідного

періоду. Саме тому важливо своєчасно формувати вміння конструктивної взаємодії, розвивати навички подолання конфліктів та підтримувати позитивну самооцінку дитини [21] (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Особливості прояву акцентуації у дітей та юнацтва[21]

Тип акцентуації	Прояви, особливості поведінки
1	2
Гіпертимний тип	висока фізична активність, енергійні, гучний голос та схильність до бешкетності
Циклоїдний тип	можуть спостерігатися раптові перепади настрою без жодної видимої причини
Лабільний тип	часто примхливі, їхній настрій легко змінюється від радості до сліз та навпаки
Астенічний	швидко втомлюються, особливо під час інтелектуальної діяльності, що може вплинути на їхню успішність
Чутливий тип	дуже сприйнятливі до критики, образ та глузування, що робить їх уразливими для цькування
Психастенічний тип	з раннього віку виявляють нерішучість, тривожність і схильність до нав'язливих думок та сумнівів
Шизоїдний тип	відрізняються замкнутістю, зануреністю в себе і свій внутрішній світ, байдужістю до оточуючих
Епілептоїдний тип	можуть виявляти крайню впертість, негативізм, протестні реакції та періодичні спалахи гніву та агресії
Істероїдний тип	часто виявляють егоцентризм, вимагають уваги та схильні драматизувати ситуації
Нестійкий тип	схильні до безвідповідальності, часто змінюють інтереси та захоплення та легко піддаються впливу поганої компанії
Конформний тип	схильні дотримуватись правил і виправдовувати очікування дорослих, часто втрачаючи при цьому свою індивідуальність

Слід усвідомлювати, що юнацький період – це час активного становлення індивідуальності, коли риси акцентуацій ще перебувають у процесі формування. Якщо на цьому етапі вчасно і правильно ідентифікувати характерологічні особливості, це дозволяє запобігти численним труднощам у подальшому житті.

Розпізнавання акцентуацій характеру є непростим завданням, що вимагає глибокого аналізу та комплексного підходу. Як уважний дослідник, спеціаліст з психології чи психіатрії ретельно відстежує поведінкові сигнали, емоційні реакції та інші прояви, щоб скласти об'єктивний портрет особистості. Вчасна діагностика має вирішальне значення, оскільки дає змогу не лише запобігти

можливим труднощам, але й сприяти розвитку ефективних механізмів адаптації та самореалізації [22, с.148]. Вона допомагає людині краще пізнати себе, знайти баланс між різними сторонами характеру та розвинути свої сильні якості.

З метою виявлення акцентуацій застосовується низка діагностичних інструментів – від психологічних тестів і анкет до систематичного спостереження за поведінкою та проведення структурованих інтерв'ю. Кожен з методів дозволяє висвітлити окремі аспекти особистості, а їх комплексне поєднання формує повноцінне уявлення про домінуючі акцентуовані риси. [27].

До основних інструментів ідентифікації акцентуацій характеру належать:

Анкетування – використання стандартизованих психодіагностичних методик, таких як «Опитувальник для виявлення акцентуацій характеру» (OIAL) за методикою К. Леонгарда і А. Шмішека, а також «Патохарактерологічний діагностичний опитувальник» (PDQ), розроблений А.Є. Лічко [29].

Метод спостереження – систематичне відстеження поведінкових проявів у різних обставинах, оцінювання комунікативного стилю, емоційних реакцій та особливостей взаємодії з оточенням.

Інтерв'ю – цілеспрямовані бесіди, спрямовані на збирання даних про цінності, переконання, інтереси та індивідуальні установки особистості.

Додаткові підходи – вивчення біографічної інформації, сімейного контексту, а також аналіз результатів творчої діяльності: есе, малюнків, виробів тощо.

Дослідження характерологічних акцентуацій – це складна діагностична процедура, яка передбачає інтеграцію кількох методів. У найкращому випадку діагностика має здійснюватися міждисциплінарною командою фахівців: психологом, психіатром, логопедом та іншими спеціалістами суміжних галузей [32].

Раннє виявлення акцентуацій має велике значення, адже створює передумови для своєчасного попередження можливих проблем і корекції

небажаних поведінкових тенденцій. Особливо актуально це в дитячому та юнацькому віці, коли особистість ще перебуває в стадії становлення й доступна для педагогічного та психотерапевтичного впливу.

Своєчасне діагностування дозволяє:

Ідентифікувати потенційно вразливі напрямки розвитку та запровадити систему підтримки.

Адаптувати методики навчання та педагогічний підхід відповідно до психологічних особливостей дитини.

Сформувати вміння саморегуляції та конструктивні стратегії поведінки.

Зменшити ризик виникнення психоемоційних порушень і девіантних проявів.

Допомогти в орієнтації на відповідну професійну діяльність [36].

Отже, вчасне і правильне виявлення акцентуацій – це крок до усвідомленого розвитку, соціальної інтеграції та формування здорової, збалансованої особистості. Початковим і надзвичайно важливим етапом у роботі з акцентуаціями характеру є їх усвідомлення та прийняття як природної складової особистісного розвитку в юнацькому віці. Слід пам'ятати: акцентуація – це не патологія, а яскраво виражена індивідуальна риса, яка може бути як перевагою, так і джерелом труднощів. Відмова від прийняття власних особливостей здатна викликати внутрішні суперечності, знизити самооцінку та ускладнити соціальні взаємодії. Визнання своєї унікальності стає першим кроком до глибшого саморозуміння та гармонійного розвитку.

Кожен тип акцентуації має свої характерні «вразливі місця» та потенційні труднощі, які важливо своєчасно виявляти та регулювати. Серед ефективних способів подолання негативних аспектів акцентуєваних рис можна виокремити такі підходи:

Опанування методик емоційної стабілізації – актуальне для осіб з лабільними, істероїдними або епілептоїдними рисами.

Розвиток навичок конструктивного реагування на конфлікти – необхідне тим, хто має схильність до конфліктної поведінки (зокрема, епілептоїди, істерики).

Формування впевненості та ініціативності – особливо важливе для чутливих натур і психоастеніків, які мають труднощі з прийняттям рішень.

Покращення соціальної взаємодії та міжособистісних комунікацій – допомагає шизоїдним і конформним типам краще інтегруватися у соціум.

Освоєння стратегій подолання стресу – надзвичайно корисне для астеничних та нестійких індивідуумів.

Навчання постановці цілей і розвитку наполегливості – особливо потрібне гіпертимним та нестійким особистостям, які часто виявляють імпульсивність або швидко втрачають мотивацію [33].

Загальна стратегія ефективної роботи з акцентуаціями характеру полягає у розвитку емоційної зрілості, свідомого ставлення до власних реакцій і вдосконаленні соціальних компетенцій. Важливим чинником гармонізації є також пошук діяльності, що відповідає внутрішнім схильностям і дозволяє конструктивно реалізовувати себе – так званої «віддушину».

Акцентуації не обмежуються лише труднощами – вони часто є джерелом прихованих ресурсів, які при правильному розвитку можуть стати опорою для особистісного зростання та досягнень. Зокрема:

- гіпертиміки вирізняються високою життєвою енергією та позитивним мисленням;
- циклоїдні та лабільні особистості мають багатий емоційний світ та творчий потенціал;
- психастеніки славляться відповідальністю, аналітичністю й глибоким мисленням;
- шизоїди демонструють незалежність і креативний підхід до вирішення нестандартних завдань;
- епілептоїди вражають своєю цілеспрямованістю, дисципліною та внутрішньою витривалістю.

Розвиток саме цих сильних сторін сприяє зміцненню впевненості у собі, підвищенню самооцінки та відкриває молодій особистості можливості для повноцінної самореалізації. Важливо не пригнічувати ці якості, а навчитися скеровувати їх у продуктивне русло.

Так, гіпертимікам підходять активні види діяльності – спорт, управління, громадська активність.

Циклоїди й лабільні особистості органічно реалізуються в мистецтві, журналістиці, акторстві.

Психастеніки знаходять себе в дослідницькій, технічній чи освітній сферах.

Шизоїди можуть досягти успіху у творчих та інтелектуальних професіях – від програмування до літератури.

Епілептоїди ефективно функціонують у військових, спортивних або керівних структурах, де потрібна стійкість і дисципліна.

А сенситивні типи найчастіше реалізуються у допоміжних і гуманітарних професіях – таких як медицина, психологія чи соціальна підтримка [36].

Прийняття своєї унікальності та цілеспрямований розвиток сильних сторін характеру дозволяють людині досягти внутрішньої цілісності, відчутти гармонію з собою та впевнено рухатися шляхом самореалізації.

Юність – це період інтенсивного становлення особистості, коли акцентуації лише формуються і залишаються гнучкими для впливу. Раннє виявлення характерологічних особливостей та свідоме опрацювання їх проявів здатні значною мірою знизити ризики дезадаптації у майбутньому. Компетентна психологічна підтримка в цей час допомагає молодій людині краще зрозуміти себе, визначити індивідуальну траєкторію розвитку, обрати професійний шлях, що відповідає її внутрішнім схильностям, та успішно адаптуватися у соціумі.

РОЗДІЛ 2.

ДІАГНОСТИКА АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ

2.1. Інструментарій та процедура дослідження

Дослідження проводилося на базі гімназії №4, м. Івано – Франківськ, учні 9 класів, у кожному класі по 20 дітей. Усього обстежено 40 юнаків віком 15–16 років.

Для визначення типів акцентуації характеру було використано методіку К. Леонгарда та А. Шмішека — «Опитувальник для виявлення акцентуованих рис особистості». Цей психодіагностичний інструмент ґрунтується на теорії акцентуацій, згідно з якою окремі властивості характеру або темпераменту можуть бути настільки виразними, що стають домінуючими у структурі особистості. Методика базується на п'яти ключових положеннях:

Акцентуації розглядаються як крайні варіанти норми, а не як психічні патології, тому опитувальник застосовний не лише у клінічній, а й у загально психологічній практиці.

Особистість є багатогранною, що передбачає багатовимірний підхід до аналізу її рис.

Інтенсивність прояву акцентуацій індивідуальна, тому рівень кожного типу може варіюватися.

Акцентуації можуть поєднуватися, і метод враховує ймовірність комбінації кількох виражених рис у межах однієї особистості.

Особливості характеру впливають на поведінку та реакції індивіда, тому результати тесту мають прикладне значення як у психологічній роботі, так і в повсякденному житті.

Питання опитувальника структуровані за десятьма шкалами, кожна з яких відповідає окремому типу акцентуації, визначеному К. Леонгардом:

гіпертимний, застрягаючий, емоційний, педантичний, тривожний, циклотимний, демонстративний, збудливий, дистимний та екзальтований.

Значення, отримані за шкалами опитувальника К. Леонгарда — А. Шмішека, інтерпретуються відповідно до рівня вираженості кожної риси:

0–6 балів – ознака слабкої виразності або відсутності характерної риси.

7–12 балів – свідчить про середній, допустимий рівень прояву якостей у межах норми.

13–18 балів – вказує на тенденцію до акцентуації характеру.

19–24 бали – означає виражену акцентуацію, що істотно впливає на поведінку та сприйняття.

Початкова обробка даних проводиться з використанням спеціальних ключів, у яких закодовано шкали об'єктивного оцінювання (див. Додаток А). У цих ключах застосовуються символи та кольорові маркери для ідентифікації типів акцентуацій. Кожна літера позначає певний тип: Г – гіпертимний, П – психастенічний, Ц – циклоїдний, Ш – шизоїдний, Л – лабільний, Е – епілептоїдний, А – астено–невротичний, І – істероїдний, С – сенситивний, Н – нестійкий, К – конформний.

Бали можуть нараховуватись одночасно за кількома типами, залежно від варіантів відповідей. Дані фіксуються в оціночній таблиці за допомогою символу «х», після чого проводиться подальший аналіз, уточнення та розрахунок допоміжних коефіцієнтів. Додаткові бали також можуть додаватися до шкали цілей (ШЦ).

Інтерпретація результатів базується на послідовному застосуванні таких правил:

Тип акцентуації не визначається, якщо жодна шкала не досягає мінімального діагностичного порогу (МДП). Для типу Г – 7 балів, типу А – 5, для інших – 6.

Якщо мінімум досягнуто лише для одного типу, діагностується відповідний тип (за винятком ситуацій, описаних у наступних правилах).

У разі дисиміляції (розходження самооцінки і поведінки) типи К та С не враховуються.

При наявності реакції емансипації у самооцінці, типи С та П виключаються з діагностики.

Якщо шкала типу К досягає МДП разом із однією або кількома іншими шкалами, тип К не діагностується.

Якщо після застосування правил 3–5 виявлено, що два типи досягли МДП, то:

а) У разі сумісних комбінацій типів визначається змішаний тип: ГЦ, ГН, ГІ; ЛА, ЛЗ, ЛІ, ЛН; АС, АП, АІ; СП, СШ; ШЕ, ШІ, ШН; ЕІ, ЕН; ІН;

б) Якщо типи не входять у вказані комбінації, обирається той, що має найбільше перевищення над МДП.

в) Якщо два несумісні типи мають однакове перевищення над гранично допустимим значенням, застосовується принцип домінування для визначення переважаючого:

Г + Л = Г	Ц + Н = Н	Л + П = П	С + Е = Е
Г + А = А	Ц + А = А	Л + Ш = Ш	С + І = І
Г + С = Г	Ц + С = С	Л + Е = Е	С + Н = Н
Г + П = П	Ц + П = П	А + Ш = Ш	П + Е = Е
Г + Ш = Ш	Ц + Ш = Ш	А + Е = Е	П + Н = Н
Ц + І = І			

Якщо одна з акцентуацій демонструє перевищення мінімального діагностичного порогу (МДП) на понад 4 бали у порівнянні з іншими типами, то незалежно від сумісності комбінацій, лише ця акцентуація визнається домінантною, а решта – не враховуються у діагностиці.

У випадку, коли три або більше типів акцентуації долають МДП, і застосування правил 3, 4, 5 та 7 не дозволяє зменшити кількість домінантів до двох, обираються два типи з найвищим перевищенням балів над МДП. Після цього використовується алгоритм, описаний у правилі 6.

В інших ситуаціях, коли спостерігається однаковий рівень перевищення

МДП у кількох типів, обираються ті один, два або три типи, які є найбільш сумісними між собою, згідно з варіантами комбінацій, вказаними в правилі 6.

Для зручності аналізу результатів передбачено спеціальну таблицю, яка дає змогу оцінити ступінь сформованості кожного з акцентуєваних типів. У лівій колонці таблиці подано назви типів акцентуацій, а у правій — діапазони балів, що відповідають низькому, середньому або високому рівню вираженості. У разі визначення змішаного типу акцентуації акцент робиться на тому типі, за яким отримано максимальну кількість балів (див. Додаток А).

Окрім визначення акцентуацій, дослідження включає оцінку рівня агресивності за допомогою опитувальника Басса–Дарки (див. Додаток Б). Агресія, згідно з підходом авторів, поділяється на два ключові види:

Мотиваційна агресія — агресивність як внутрішньо прийнята цінність або стиль реагування.

Інструментальна агресія — агресія як засіб досягнення мети.

Обидва типи можуть проявлятися як під свідомим контролем, так і на несвідомому рівні, нерідко супроводжуючись емоційними станами, такими як гнів або ворожість.

З практичної точки зору для психологів особливий інтерес становить саме мотиваційна агресія, адже вона безпосередньо демонструє реалізацію внутрішніх деструктивних тенденцій у поведінці особистості. Виявлення рівня таких тенденцій дозволяє з високим ступенем ймовірності передбачити можливу появу відкритої, свідомо спрямованої агресивної поведінки.

Одним із найпоширеніших інструментів діагностики в цій сфері є опитувальник Басса–Дарки (див. Додаток Б). А. Басс, спираючись на дослідження своїх попередників, запропонував розрізняти два споріднені, але не тотожні поняття – «агресію» та «ворожість». Він трактував ворожість як схильність до формування негативного емоційного фону щодо інших людей чи подій, що включає в себе критичні оцінки та негативні почуття.

З метою диференціації цих понять був створений спеціальний опитувальник, який дозволяє виокремити вісім типів реакцій:

Фізична агресія – відкрите застосування сили щодо іншої особи.

Непряма агресія – деструктивна поведінка, спрямована опосередковано або не спрямована на конкретну людину.

Роздратування – легка збудливість, схильність до дратівливості та різкої емоційної реакції навіть за незначних подразників.

Негативізм – активна чи пасивна опозиційна поведінка, спрямована проти соціальних норм, традицій чи авторитетів.

Образа – прояви заздрості або ворожості на основі реальних або уявних дій з боку інших.

Підозрілість – недовіра, схильність підозрювати навмисну шкоду з боку оточення.

Вербальна агресія – словесне вираження негативу (гнів, крик, образи, погрози).

Почуття провини – відображення самооцінки як «поганої людини», схильність до самоосуду та переживання моральних докорів.

При складанні анкети автори дотримувалися таких методологічних принципів:

кожне твердження має стосуватись лише одного виду агресії;

формулювання запитань спрямоване на мінімізацію впливу соціальної бажаності у відповідях.

Анкета включає 75 тверджень, на які респондент відповідає «так» або «ні» (див. Додаток Б). За допомогою цього інструменту вдається комплексно оцінити агресивні та ворожі реакції особистості, а також виявити ступінь вираженості внутрішнього конфлікту, пов'язаного з почуттям провини.

Таким чином, у процесі психологічного супроводу підлітків та молоді, застосування комплексної діагностики, що поєднує тест К. Леонгарда та А. Шмішека для визначення характерологічних акцентуацій та опитувальник Басса–Дарки для оцінки рівня агресії, дозволяє отримати глибоке уявлення про індивідуально–психологічні особливості особистості та потенційні ризики девіантної поведінки.

2.2. Аналіз результатів дослідження

У дослідженні взяли участь 40 юнаків віком від 15 до 16 років – учнів 9 «А» та 9 «В» класів, які надалі позначаються як група «а» та група «в» відповідно. Метою дослідження було порівняння результатів між цими двома групами для виявлення закономірностей у виявах акцентуацій характеру.

На основі результатів, отриманих за методикою К. Леонгарда – А. Шмішека, було встановлено типи акцентуацій, що переважають у кожній групі. Для наочності отримані результати по кожній шкалі були представлені у вигляді гістограми (рис. 2.1).

Як показує аналіз рис. 2.1, у групі «в» були виявлені такі акцентуації характеру: гіпертимний тип – 4 респонденти, епілептоїдний тип – 10 осіб, нестійкий тип – 2 учасники, а також змішаний епілептоїдно–нестійкий тип – 4 юнаки. У групі «а» були виявлені подібні результати: гіпертимний тип – у 5 респондентів, епілептоїдний – у 10, нестійкий – у 2, а епілептоїдно–нестійкий – у 3 осіб.

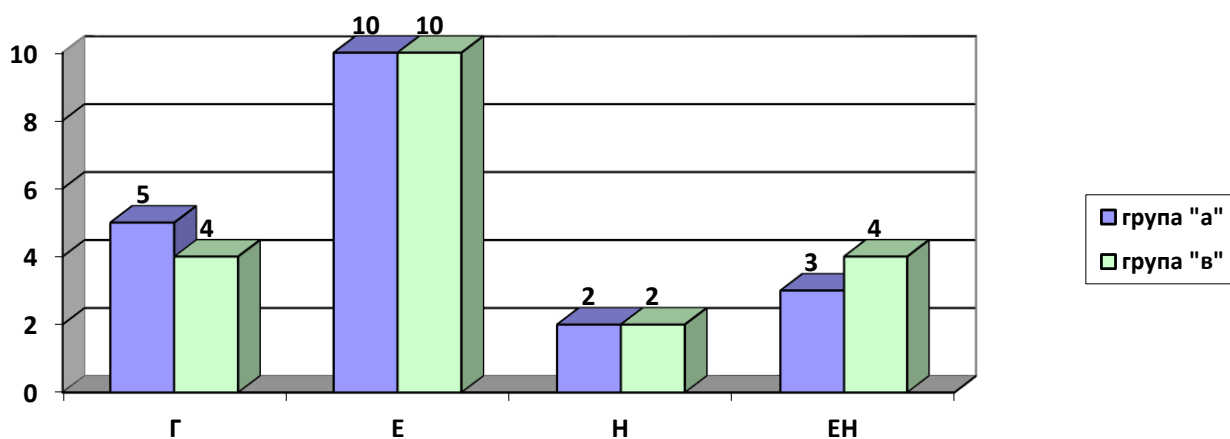

Рис.2.1. Типи акцентуацій характеру школярів групи «а» і групи «в»

Епілептоїдна акцентуація була зафіксована в 10 респондентів обох груп. Аналіз відповідей засвідчив, що більшість (18 осіб) схильні до дратівливості й напружених емоційних реакцій, що проявляються у вигляді претензій до оточення. У контексті міжособистісних стосунків більшість учасників

оцінювали дружбу з позиції користі. Четверо з 16 респондентів зазначили, що життєвий досвід змусив їх бути стриманими навіть у спілкуванні з друзями, хоча чимало з них прагнули мати надійного друга, здатного підтримати та зрозуміти. Щодо ставлення до алкогольних напоїв, усі 20 юнаків виявили можливу схильність до зловживання: вказували, що вживають для підняття настрою чи в компанії задля задоволення. На питання, пов'язані з ризиком та пригодами, учасники висловлювали зацікавленість у ризикованій поведінці. Стосовно правил і норм поведінки, багато респондентів визнавали, що ті можуть викликати роздратування, або й узагалі підлягають обходу, якщо заважають досягненню бажаного.

Такі поведінкові прояви є типовими для осіб з епілептоїдною акцентуацією характеру. Основною її рисою є тенденція до зловісно-меланхолійного емоційного фону, який поєднується з поступовим наростанням дратівливості та прагненням знайти об'єкт для прояву агресії. Часто спостерігаються раптові афективні спалахи. Лідерські якості виявляються у прагненні до повного контролю над оточенням. Така особистість нерідко тяжіє до азартних ігор. У стані алкогольного сп'яніння можуть виникати надмірно агресивні, неконтрольовані реакції, аж до нападів люті. Цей тип акцентуації часто є підґрунтям для виникнення сильних емоційних реакцій, девіантної поведінки у відповідь на зовнішні чинники, а також раннього формування алкогольної залежності.

Отже, можна дійти висновку, що значна частина рішень, обраних респондентами, та виявлені риси особистості тісно корелюють з характеристиками епілептоїдного типу.

Щодо гіпертимного типу, його було виявлено у 4 учасників з групи «в» та у 5 осіб з групи «а». Основною рисою цієї акцентуації є стійко підвищений настрій. Це підтверджується твердженнями респондентів, які зазначають, що зазвичай перебувають у хорошому емоційному стані. Хоч невдачі можуть спричиняти емоційний сплеск, вони не залишають тривалого впливу. Цей факт знайшов відображення у відповідях, де юнаки вказували на гнів та

незадоволення у разі поразки, але при цьому не втрачали життєвого оптимізму.

Гіпертимні особистості вирізняються прагненням до пригодницької поведінки та постійним пошуком нових вражень. Опитані респонденти підкреслювали, що не переносять самотності та надають перевагу перебуванню в колі людей. Під час прояву протестної поведінки гіпертимні юнаки можуть реагувати агресивно, зосереджуючи негативні емоції на інших або на предметах довкола. У складніших ситуаціях таке протистояння набуває активних форм.

Цим особам важко витримувати рутинну діяльність, яка вимагає уваги та посидючості, вони швидко втомлюються від одноманітного середовища й обмежень у спілкуванні. Такі молоді люди зазвичай не здатні довго концентруватися на одному завданні, схильні до імпульсивних дій, неорганізовані, часто поводяться фамільярно, легковажно, ризиковано, можуть допускати порушення моральних норм.

Таким чином, вибрані висловлювання респондентів підтверджують основні риси цього типу.

Нестійкий тип було виявлено у двох учнів групи «в» і двох представників групи «а». Для цього типу характерне небажання займатися навчанням та працею, постійне прагнення до розваг, задоволення та ліні. Це підтверджується висловлюваннями респондентів, які віддають перевагу проведенню часу з друзями замість того, щоб бути на уроках. Вони байдужі до власного майбутнього, не роблять планів, а живуть лише сьогоднішнім днем.

Що стосується «ставлення до майбутнього», респонденти обирали відповіді, які свідчать, що вони не люблять думати про своє майбутнє. Реакції групи помітні через ранню схильність до асоціальних компаній. Нестійкі юнаки не мають чітких інтересів, тому шукають розваг у таких компаніях, оскільки не виносять самотності. Це підтверджує їхні висловлювання, де вони зазначають, що не можуть перебувати наодинці та завжди прагнуть бути серед людей.

Основні негативні риси нестійкого типу: безвілля, прагнення до порожнього дозвілля та бездумних розваг, балакучість, хвалькуватість, лицемірство, боягузтво, безвідповідальність. Нестійкі юнаки не виражають

свого протесту відкрито; вони звинувачують оточення, але не себе. Вони часто обіцяють, але не виконують обіцянок, і часто діють за принципом «як усі».

Отже, висловлювання респондентів підтвердили основні риси нестійкого типу акцентуації.

Епілептоїдно–нестійкий тип є аморальним і виникає через накладання рис одного типу на основи іншого через невірне виховання. Епілептоїдно–нестійкий тип виявляється у чотирьох учнів групи «в» та трьох респондентів групи «а». У цьому типі поєднуються риси епілептоїдного типу, такі як прагнення до контролю, серйозність і жорсткість, з особливостями нестійкого типу, що виражаються в бажанні легкого, бездумного та безцільного способу життя, що часто пов'язується з «слабкою волею». Такі юнаки часто починають пропускати заняття у школі і з часом залучаються до вживання алкоголю. Ці риси підтверджуються висловлюваннями респондентів на тему «ставлення до школи», де вони відзначають, що надають перевагу часу, проведеному з друзями, замість того щоб бути на уроках. Це також свідчить про можливу схильність до алкоголізму серед респондентів.

Таким чином, вибрані висловлювання респондентів групуються за тематикою, яка відповідає виявленим типам акцентуації характеру.

У групі «в» у 30% учнів спостерігається високий рівень розвитку епілептоїдного типу, а у 20% — середній. Гіперактивний тип відзначається високим рівнем у 20% респондентів. Нестабільний тип має високий рівень у 10% учнів, а 20% респондентів мають високий рівень епілептоїдно–нестійкого типу акцентуацій. У групі «а» 35% респондентів виявляють високий рівень розвитку епілептоїдного типу, а у 15% цей рівень середній. Гіперактивний тип має високий рівень розвитку у 25% учнів. Нестабільний тип проявляється на високому рівні у 10% респондентів, а 15% мають високий рівень епілептоїдно–нестійкого типу.

Під час проведення діагностики рівня агресивності за методикою Басса–Дарка в групі «в» було зафіксовано 30% респондентів з низьким рівнем агресії, 20% — з середнім рівнем та 50% — з високим рівнем агресії. У групі «а» ці

показники складають 35%, 15% і 50% відповідно. Як видно, 50% респондентів обох груп демонструють високий рівень агресії, третина з них має низький рівень, а найменше юнаків мають середній рівень агресії (20% і 15%). При цьому відсоток учнів з високою агресією у групах однаковий, а от респонденти з низьким рівнем агресії в групі «в» на 5% більше, ніж у групі «а», і з середнім рівнем — на 5% менше.

Під час аналізу результатів діагностики рівня агресії за методикою Басса–Дарка було виведено середні показники різних видів агресії в межах трьох груп: з низьким, середнім та високим рівнем агресії (рис.2.2).

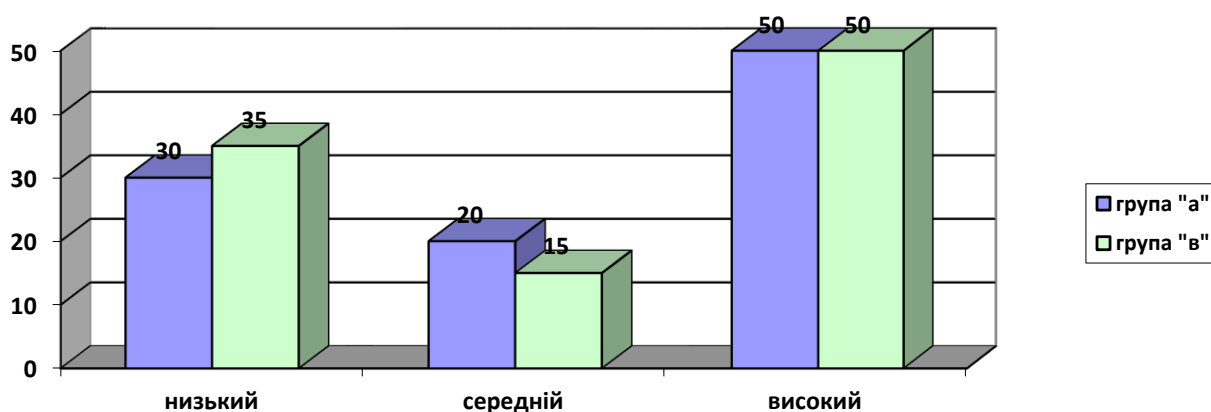

Рис.2.2. Співвідношення рівня агресивності у групах за результатами діагностики, %

У групі з низьким рівнем агресії спостерігаються такі результати: порівняно з середнім рівнем загальної агресії (20%), середнє значення фізичної агресії є на 5% нижчим (15%), а рівень непрямой агресії на 5% нижчий (25%). Інші показники мають середні значення, що збігаються з рівнем загальної агресії. Водночас, середнє значення образи на 5% перевищує рівень загальної агресії. Почуття провини в цій групі знижене і наближається до середнього (30%).

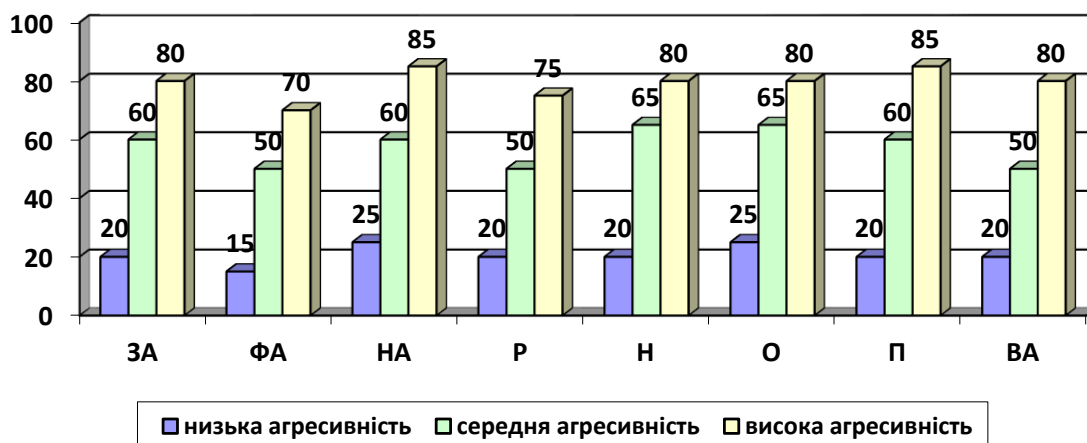

Рис.2.3. Порівняння середніх значень різних аспектів агресивності у групі «в» за результатами первинної діагностики методикою Басса–Дарка всередині підгруп з різними рівнями агресивності (%).

Аналізуючи групу з середнім рівнем агресії, можна помітити, що середнє значення фізичної агресії на 10% нижче порівняно з загальним рівнем агресії (50%), так само рівень роздратування та вербальної агресії нижчі на 10% (по 50%). Водночас, непряма агресія та підозра мають значення, що перевищують рівень загальної агресії. Почуття провини в цій групі перебуває на середньому рівні, близькому до високого (60%).

У групі з високим рівнем агресії спостерігаються такі дані: середнє значення фізичної агресії є рівним загальному рівню агресії (80%), але рівень роздратування на 5% менший (75%). Показники непрямой агресії та підозри перевищують рівень загальної агресії на 5% (85%). Такі показники, як негативізм, образа та вербальна агресія, мають ті ж значення, що й загальна агресія. Почуття провини в цій групі середнє і становить 50%, що є навіть нижчим, ніж у групі з середнім рівнем агресії.

Водночас, середні значення для таких показників, як непряма агресія, негативізм та образа, вищі на 5% (30%). Рівень вербальної агресії та роздратування збігаються з рівнем загальної агресії. Візуальне відображення цих результатів надано на рис. 2.4.

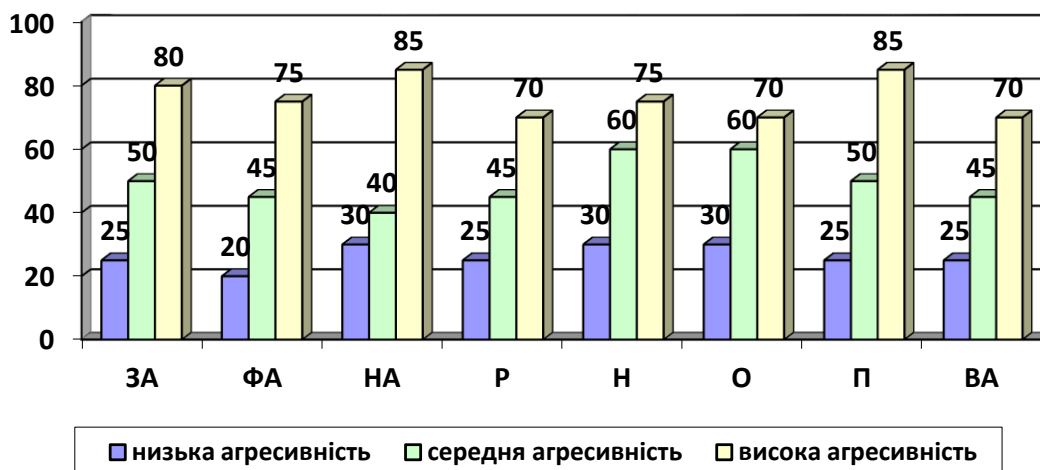

Рис.2.4. Порівняння середніх значень різних видів агресії в групі «а» респондентів за результатами первинної діагностики методикою Басса–Дарка у межах підгруп з різними рівнями агресії (%).

Тепер розглянемо аналогічні результати, отримані в групі «а» (див. рис. 2.4). Аналізуючи середні значення у групі з низьким рівнем агресивності, можна зробити такі спостереження: порівняно із середнім значенням загальної агресивності (25%), рівень фізичної агресії є на 5% нижчим (20%), а рівень підозрливості на 10% меншим (15%).

У групі з середнім рівнем агресії почуття провини знаходиться на середньому рівні, що наближається до низького (35%). Аналізуючи середні значення цієї групи, можна відзначити такі ключові моменти: порівняно з середнім рівнем загальної агресії (50%), середні показники фізичної агресії, роздратування та вербальної агресії знижуються на 5% (45%), тоді як непрямая агресія має зниження на 10% (40%). Показник підозрливості відповідає середньому рівню загальної агресії. Водночас, середні значення для негативізму та образ підвищуються на 10% (60%).

У цій групі рівень почуття провини є середнім, наближаючись до високого (60%).

Перехід до групи з високим рівнем агресії показує наступні результати. Порівняно з середнім рівнем загальної агресії (80%), середні значення для фізичної агресії та негативізму знижуються на 5% (75%), а рівень

роздратування, образ і вербальної агресії зменшується на 10% (70%). Водночас, середні значення для непрямой агресії та підозрливості перевищують рівень загальної агресії на 5% (85%).

У цій групі рівень почуття провини залишається середнім (50%), що майже співпадає з рівнем провини в групі зі середньою агресією. Це може свідчити про те, що юнаки не сприймають свою поведінку як агресивну або соціально неприязну, а просто діють відповідно до усталених поведінкових стереотипів.

Для того, щоб підтвердити наявність взаємозв'язку між виявленими типами акцентуацій характеру та схильністю до агресії та насильства у підлітків, ми провели кореляційний аналіз цих змінних. В нашому дослідженні одна змінна вимірюється за шкалою імен, а інша — за шкалою інтервалів, що перетворюються у бали. Коефіцієнт кореляції розраховуватимемо за допомогою формули:

$$r = \frac{\bar{y}_1 - \bar{y}_0}{G_y} * \sqrt{\frac{n_1 n_0}{n(n-1)}} \quad (2.1)$$

Де, \bar{y}_1 – середнє по y , що мають одиниці по x ; \bar{y}_0 – середнє у мають нулі по x ; n_1 – число суб'єктів, що мають одиницю по x ; n_0 – число суб'єктів, що мають нуль по x ;

$$n = n_1 + n_0; \quad (2.2)$$

G_y – стандартне відхилення всіх y .

$$G_y = \sqrt{\frac{\sum d^2}{n}} \quad (2.3)$$

$$\text{Варіація} = \frac{\sum d}{n} \quad (2.4)$$

Де \sum – прийнятий у математиці знак суми величин; d – приватні значення показників в окремих випробуваних; n – кількість респондентів у вибірці.

$$\bar{y} = \frac{1}{n} \sum_{r=1}^n y_R \quad (2.5)$$

де \bar{y} – вибіркова середня величина; n – кількість опитаних у вибірці; y_R – окремі значення показників в окремих респондентів.

Статистичну значущість коефіцієнта кореляції можна вважати вираженою, якщо значення знаходяться в діапазоні від 0,5 до 0,9 або від –0,7 до –1. У таких випадках зв'язок між змінними є чітко вираженим. В інших випадках зв'язок не спостерігається.

Згідно з результатами розрахунків (Додаток В), ми отримали наступні коефіцієнти кореляції:

- епілептоїдний тип акцентуації характеру і схильність до агресії та насильства $r = 0,6$;
- гіперактивний тип акцентуації характеру і схильність до агресії та насильства $r = -0,8$;
- епілептоїдно–нестабільний тип акцентуації характеру і схильність до агресії та насильства $r = -0,7$;
- нестабільний тип акцентуації характеру і схильність до агресії та насильства $r = -0,2$.

Результати свідчать, що для епілептоїдного, гіперактивного та епілептоїдно–нестабільного типів акцентуації характеру існує чітко виражений зв'язок із схильністю до агресії та насильства.

Таким чином, на основі отриманих даних можна зробити висновок, що типи акцентуацій характеру мають вплив на розвиток відхилень у поведінці молодих людей. Зокрема, для епілептоїдного, гіперактивного та епілептоїдно–нестабільного типів акцентуації характеру спостерігається значущий зв'язок з відхиленнями в поведінці.

РОЗДІЛ 3.

ПРОГРАМА КОРЕКЦІЇ АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Соціально–психологічна підтримка повинна здійснювати комплексний вплив на різні аспекти особистості: допомагати формувати адекватне ставлення до майбутнього, створювати нормальні стосунки з однолітками та дорослими, сприяти розвитку самосвідомості молоді та коригувати акцентуації характеру в їх поведінці. Найбільш критичним моментом для виникнення девіантної поведінки у молоді є порушення їхніх соціальних зв'язків, що є основою деформованого розвитку особистості. Саме ці зв'язки необхідно коригувати в першу чергу.

Найчастіше саме стосунки з батьками виявляються найбільш уразливими у системі соціальних взаємодій, після чого виникають проблеми з однолітками та вчителями. Такі порушення є наслідком деформованого ставлення до майбутнього та виражених акцентуацій характеру. Психологічні риси особистості, як правило, формуються під впливом сім'ї, яка грає ключову роль у цьому процесі.

Отже, найбільш значущим і первинним фактором у розвитку деформованої особистості є аномальні стосунки в сім'ї. Хоча перші прояви девіантної поведінки зазвичай з'являються поза сім'єю, саме в сім'ї закладаються основи цих проблем. Це завдання є пріоритетним для соціального педагога.

Наступним етапом є розгляд основних форм роботи, які соціальний педагог може застосовувати для роботи з молоддю, схильною до акцентуацій характеру та поведінкових відхилень.

Діагностичні заходи включають:

виявлення школярів, схильних до акцентуацій характеру та девіантної поведінки (у співпраці з педагогом–психологом);

розробка плану соціально–психологічної підтримки особистості та

усунення причин деформацій;

виявлення причин відхилень у поведінці школярів, а також їхніх соціально–психологічних особливостей.

Індивідуальна корекційна робота з молоддю:

ненав'язливий контроль з боку вчителів, класних керівників та соціальних педагогів;

активне залучення учнів до різноманітних позитивних заходів, які сприяють розвитку соціальних навичок;

зміна динаміки міжособистісних стосунків учнів, зокрема з однолітками;

формування групи для спілкування, що включає 6–8 осіб, де учасники обговорюють свої проблеми. В залежності від завдань, можна сприяти емоційному об'єднанню групи та використовувати методи корекції самооцінки, саморегуляції, подолання індивідуалізму і агресивності;

організація позакласного дозвілля, яке включає активності, що розвивають творчі здібності та соціальну взаємодію;

використання літературних та історичних прикладів для формування у молоді уявлення про альтернативні способи поведінки, що може стимулювати прагнення до самовдосконалення через порівняння себе з позитивними моделями;

залучення до мистецтва, таких як живопис, рукоділля, різьблення по дереву або металу, особливо це корисно для учнів із високим рівнем емоційності, але з недостатньо розвиненою волевою сферою. Важливо активно заохочувати таких учнів, постійно підтримуючи їх інтерес до діяльності.

У роботі слід використовувати такі методи:

Метод «психотерапевтичного дзеркала, що допомагає учням побачити себе та свою поведінку з боку, розвиваючи здатність до самоаналізу;

Метод розгляду альтернатив, або «метод Гуру», який дає учням змогу побачити результат їхніх дій у різних ситуаціях та допомогти обрати позитивний шлях (цей метод не вчить, а просто дає приклад через аналогії);

Метод компенсації, коли учню пропонується приваблива альтернатива, якщо йому чогось не вистачає або він має труднощі в досягненні чогось важливого;

Метод прищеплення позитивних соціальних установок, або «моральна імунізація», коли учню допомагають розвинути стійкість до негативних впливів ззовні;

Ігри–релаксація та ігри–формули, а також різноманітні вправи, що сприяють розвитку навичок соціальної адаптації.

Також важливою складовою є робота з батьками. Наприклад, модель сімейних стосунків, в основі якої лежить примус, демонструє ставлення «батько–дитина», де дитина навчається проявляти непоступливість і стійкість, оскільки батьки не можуть належно контролювати її поведінку. Такий стиль взаємодії може призвести до труднощів у соціальних ситуаціях і навіть викликати девіантну або асоціальну поведінку у дитини.

Метою корекційної роботи з батьками є створення сприятливого емоційного клімату в сім'ях учнів з поведінковими відхиленнями та формування позитивних установок у свідомості батьків. У цьому контексті корекційний процес включає кілька важливих завдань:

відновлення і покращення дитячо–батьківських стосунків;

оптимізація подружніх та сімейних відносин загалом;

гармонізація міжособистісних стосунків, зокрема між матір'ю та її «важкою» дитиною, а також між іншими членами сім'ї та зовнішнім оточенням;

корекція неадекватних емоційних та поведінкових реакцій батьків стосовно своїх дітей з відхиленнями у поведінці;

розвиток комунікативних навичок, які сприяють самоактуалізації та самоствердженню батьків;

формування вміння адекватно спілкуватися з навколишнім світом.

Зміст корекційної роботи поділяється на два основних напрямки: індивідуальну та групову роботу. Індивідуальна форма роботи передбачає проведення серії бесід або частково структурованих співбесід з батьками, а

також подальші індивідуальні заняття соціального педагога. Це дозволяє встановити особистий контакт між педагогом та батьками, дати їм змогу усвідомити наявні проблеми, а також допомогти їм зрозуміти шляхи їхнього вирішення.

На цьому етапі педагог–психолог проводить діагностичне дослідження психологічних особливостей батьків і дітей за допомогою спеціальних методик. Індивідуальні бесіди дають можливість соціальному педагогу краще зрозуміти життєву історію батьків, виявити деякі риси їх характеру, а також зрозуміти ситуацію в родині, включаючи історію виховання дитини. Це дозволяє точніше визначити проблеми та запропонувати відповідну допомогу, включаючи навчання батьків прийомам і методам поведінки, які можуть бути корисними в складних ситуаціях.

Крім того, взаємодія батьків у групі також допомагає соціальному педагогу виявити спільні проблеми і шляхи їх вирішення.

У межах групової роботи соціального педагога з батьками школярів із поведінковими порушеннями використовуються різноманітні методи, спрямовані на формування конструктивних моделей виховання, саморефлексії та зміну ставлення до дитини. Серед них:

Дискусії на основі спеціально адаптованих оповідань. Ці тексти створюються на основі реальних життєвих ситуацій, що траплялися у батьків дітей із труднощами у поведінці. Вони мають літературну форму, позбавлену побутових кліше та жаргону, й надають можливість осмислити знайомі проблеми крізь призму нових цінностей, ідей, моральних установок. У текстах відображено типові сценарії, які знайомі більшості учасників.

Тематичні анкети та рольові моделювання. Ці інструменти застосовуються на більш підготовлених етапах роботи. Через свою складність вони потребують від учасників здатності відкрито говорити про власні почуття, відтворювати внутрішні переживання та включатися у соціальні ролі. Рольові сцени після їх розігрування детально аналізуються та обговорюються групою.

Системна корекція батьківської поведінки. Завданням є не просто контроль, а усвідомлена зміна моделі взаємодії з дитиною через розуміння її потреб та особливостей.

Зустрічі за темами, що включають інтерактивні ігри, вправи. Вони сприяють зниженню емоційної напруги, розвитку емпатії та рефлексії у батьків.

Підготовка практичних порад і методичних рекомендацій щодо виховання дітей із поведінковими труднощами.

Навчання організації сімейного дозвілля за допомогою спільних ігор, що сприяють емоційному зближенню.

Відвідування сімей, особливо тих, що перебувають у складних життєвих обставинах. Це дає можливість краще зрозуміти контекст виховання дитини та надати адресну підтримку.

Співпраця з громадськими інституціями. До школи можуть запрошуватись спеціалісти із соціальних служб, правоохоронних органів, охорони здоров'я тощо з метою інформування та просвіти як учнів, так і їхніх батьків.

Взаємодія з педагогічним колективом. У цю роботу входять методичні обговорення, професійні дискусії, круглі столи, дебати, тренінги, обмін досвідом, а також участь у конференціях і семінарах.

Інформаційна підтримка. Забезпечення доступу до добірки корисної літератури для педагогів, учнів та батьків щодо виховання та особистісного розвитку.

Отже, ефективна соціально-психологічна підтримка юнацтва із акцентуаціями характеру вимагає багатокомпонентного підходу, який охоплює не лише роботу з учнем, а й тісну співпрацю з його родиною, шкільними фахівцями та зовнішніми соціальними інституціями. Така комплексна взаємодія дозволяє впливати на особистість дитини на різних рівнях і запобігати подальшому розвитку девіантних форм поведінки.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами проведеного дослідження зробимо наступні висновки.

Визначено, що у юнацькому віці виникають проблеми, пов'язані з емоційною (якщо не фізичною) віддаленістю від батьків. Крім того, у хлопців та дівчат юнацького віку рідко є чітка роль у суспільстві, натомість вони перебувають у невизначеному періоді між дитинством та дорослістю. Також у юнацькому віці людина відчуває сплеск сексуальних почуттів після прихованої сексуальності дитинства. Саме у юнацькому віці людина вчиться контролювати та спрямовувати свої сексуальні бажання. В цілому, психологічні аспекти підтримки та навчання юнацтва з боку вчителів і шкіл повинні бути спрямовані на створення сприятливого середовища для їх розвитку, навчання їх справлятися з труднощами, що виникають, і зміцнення їх впевненості в собі та своїх здібностях.

Виявлено, що акцентуації характеру є невід'ємною частиною індивідуальності особистості, роблячи кожную людину унікальною. Вони можуть бути як ресурсом для розвитку, так і джерелом проблем — все залежить від ступеня прояву та здатності керувати рисами характеру. Розуміння особливостей різних типів акцентуацій дозволяє краще розуміти себе та інших, вибудовувати гармонійніші стосунки та знаходити оптимальні шляхи самореалізації. Сприйняття індивідуальності, розробка стратегій компенсації негативних проявів та розвиток позитивних якостей — ключові кроки на шляху до особистісного зростання та гармонійного існування як для людей з яскраво вираженими акцентуаціями, так і без них.

Дослідження проводилося на базі гімназії №4, м. Івано – Франківськ, учні 9 класів, у кожному класі по 20 дітей. Усього обстежено 40 юнаків віком 15–16 років. У діагностичній роботі з юнацтвом психологічна інформація про види девіантної поведінки може бути отримана під час використання тесту для ідентифікації акцентуацій характеру К. Леонхарда та А. Шмішека та тесту

діагностика агресивності Басса–Дарка.

У «а» групі було виявлено, що 35% опитаних демонструють високий рівень вираженості епілептоїдного типу акцентуації, тоді як 15% характеризуються середнім рівнем цього типу. Гіпертимна акцентуація виявилася на високому рівні у 25% респондентів. У 10% школярів простежується розвиток нестійкого типу, ще у 15% простежується поєднання епілептоїдного та нестійкого типів на рівні формування. За результатами діагностики агресивності за методикою Басса–Даркі, у «В» групі 30% респондентів мають низький рівень агресивності, 20% – середній, а половина опитаних (50%) – високий. Аналогічні результати спостерігаються і в «А» групі: низький рівень агресивності – у 35% школярів, середній – у 15%, високий – у 50%. Отже, в обох групах простежується схожа картина: половина учнів демонструє високий рівень агресивності, майже третина – низький, а середній рівень фіксується найрідше.

За результатами проведеного дослідження було визначено, що типи акцентуацій характеру впливають на виникнення девіації у поведінці у особистості юнацького віку. Зокрема, у епілептоїдного, гіпертивного та епілептоїдно–нестійкого типів акцентуації характеру простежується взаємозв'язок із виявленою девіацією.

Вважаємо, що у роботі з школярами, батьками та педагогами закладу середньої освіти необхідно використовувати різноманітні форми соціально – психологічного супроводу юнацтва з акцентуаціями характеру. Для ефективної реалізації запропонованого варіанта соціально–психологічного супроводу юнацтва з акцентуаціями характеру, необхідний комплексний підхід у роботі з школярами та їх батьками, причому дана робота має бути сконцентрована не тільки на рівні класного керівника та соціального педагога, а й інших фахівців, що працюють з школярами, шкільного лікаря, педагога співробітництво з представниками організацій та установ, які займаються питаннями сім'ї та юнацтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аханова А. В. Психологія (загальна та вікова) : навч. посіб. Київ : Патерик, 2024. 254 с.
2. Булах І. С. Психологія життєвих криз особистості : навч. посіб. Вінниця : Нілан, 2015. 109 с.
3. Варій М. Й. Психологія особистості : підручник. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 605 с.
4. Вахоцька І. О. Зв'язок конфліктності з акцентуаціями характеру особистості в підлітковому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2017. Вип. 2(1). С. 62–68.
5. Гречишкіна О. Д. Формування соціально–психологічної адаптації до навчання молоді з акцентуаціями характеру: монографія. Бердянськ : АУІТ "АРІУ", 2007. 210 с.
6. Дем'яненко Б. Т., Слишко М. А., Мухіна Ю. Ю. Клініко–психологічні особливості та психологічна корекція емоційних та поведінкових порушень у підлітків з акцентуаціями характеру. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2018. Вип. 11. С. 91–101.
7. Дем'яненко Б.Т., Слишко М. А. Особливості формування емоційних та поведінкових порушень у підлітків. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2018. №35. С. 106–111.
8. Журавльова О. В. Психологія прокрастинації особистості : монографія. Луцьк : Вежа–Друк, 2020. 419 с.
9. Загальна та вікова психологія : навч.–метод. посіб. / уклад.: С. С. Доскач, Л. Б. Костик. Чернівці : ЧНУ : Рута, 2023. 255 с.
10. Закалик Г. М., Терлецька Ю. М., Шувар Н. М. Психологія розвитку та успіху особистості : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2019. 487 с.

- 11.Зарицька В. В. Психологія самореалізації особистості : монографія. Запоріжжя ; Херсон : Гельветика, 2019. 241 с.
- 12.Зарицька В. В.Психологія емоційного інтелекту: монографія. Запоріжжя : ОЛДІ–ПЛЮС, 2022. 427 с.
- 13.Карпенко Є. В. Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості : дис. ... д–ра психол. наук : 19.00.07. Івано–Франківськ, 2020. 505, [13] арк.
- 14.Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості : монографія. Івано–Франківськ : Прикарпат. нац. ун–т ім. Василя Стефаника, 2018. 719 с.
- 15.Когут О. О. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Кривий Ріг : Роман Козлов [вид.], 2021. 277, [1] с.
- 16.Корнієнко І. О. Психологія опанувальної поведінки особистості : монографія. Мукачево : РВУ МДУ, 2017. 465 с.
- 17.Кузнецова Л. М. Особливості фрустрації у підлітків з різними акцентуаціями характеру : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2013. 262, [3] арк.
- 18.Михайлишин У.Б., Ільїна В.М. Вплив акцентуацій характеру на агресивну поведінку підлітків. *Теоретичні і практичні проблеми психології та соціальної роботи*. 2021. Вип. 2(55). С.83–100.
- 19.Михайлишин У. Б., Юхименко І. В., Шимоняк Я. О.Акцентуації характеру та конфліктна поведінка підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія, 2024. №1, С.86–90.
- 20.Мітіна С. В. Психологія особистості : навч.–метод. посіб. Київ : Ліра–К, 2020. 273 с.
- 21.Москалець В. П. Психологія особистості : підручник. Київ : Ліра–К, 2020. 362 с.
- 22.Найдьонова Г., Марченко А. Взаємозв’язок стилю сімейного виховання з акцентуаціями характеру у підлітків та їх корекція. *Науковий вісник*

- Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2016. № 1. С. 147–151.*
23. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2024. 382, [1] с.
24. Склярук А. В. Психологія соціалізації особистості в проблемній сім'ї : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05. Сєвєродонецьк, 2019. 448 арк.
25. Терлецька Л. Г. Психологія здоров'я особистості: технологія психосинтезу : навч. посіб. Київ : Слово, 2016. 149 с.
26. Томчук С. М., Томчук М. І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі : монографія. Вінниця : Вiндрук, 2018. 199 с.
27. Фурман А. А. Психологія особистості: ціннісно–орієнтаційний вимір : монографія. Одеса : ОНПУ ; Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 311 с.
28. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 507 с.
29. Хміляр О. Ф. Психологія символічної регуляції дій і вчинків особистості : монографія. Київ : Контекст Україна, 2016. 379 с.
30. Шепелева Г. А. Акцентуації характеру в юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 2019. №9, С.143–146.
31. Щудро С. А. Акцентуація рис особистості підлітків: статеві та вікові особливості. *Збірник наукових статей ПЗВО «Київський міжнародний університет» й Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*. Серія: «Психологічні науки: проблеми і здобутки», 2019. №13–14, С.454–475.
32. Araqelyan A. The peculiarities of the need sphere of accentuation types of character. *Main Issues Of Pedagogy And Psychology*, 2022. №9(2), pp.21–27.
33. Caspi A., Moffitt T. E. When do individual differences matter? A paradoxical theory of personality coherence. *Psychological Inquiry*, 1993. №4(4), pp.247–271.

34. Dhaenens F. Teenage queerness: Negotiating heteronormativity in the representation of gay teenagers in *Glee*. *Journal of Youth Studies*, 2013. №16(3), pp. 304–317.
35. Leonhard Karl. Classification of endogenous psychoses and their differentiated etiology. Springer Science & Business Media, 1999. 402 p.
36. Wagner J., Lüdtke O., Roberts B. W., Trautwein U. Who belongs to me? Social relationship and personality characteristics in the transition to young adulthood. *European Journal of Personality*, 2014. №28(6), pp. 586–603.
37. Yusupov F. Psychological Features of Difficult Teenagers and the Complexity of Educational Interaction Generated by Them. *ARPHA Proceedings*, 2019. №1, pp. 1911–1923.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест Оцінка акцентуації характеру за методикою Шмішека –Леонарда

Інструкції. Вам пропонуються 97 питань, на кожне з яких ви повинні відповісти «так» чи «ні». Не витрачайте багато часу на обмірковування. Тут не може бути «поганих» чи «хороших» відповідей.

1. Ваш настрій, як правило, буває ясным, не затьмареним?
2. Чи сприйнятливі ви до образ, образ?
3. Чи легко ви плачете?
4. Чи виникають у вас після закінчення будь-якої роботи сумніви як її виконання і чи вдаєтеся ви до перевірки — чи правильно все було зроблено?
5. Чи були ви в дитинстві таким же сміливим, як ваші однолітки?
6. Чи часто у вас бувають різкі зміни настрою (тільки що ширяли в хмарах від щастя, і раптом стає дуже сумно)?
7. Чи буваєте ви під час веселощів у центрі уваги?
8. Чи бувають у вас дні, коли ви без особливих причин бурхливі і дратівливі і всі вважають, що вас краще не чіпати?
9. Чи завжди ви відповідаєте на листи одразу після прочитання?
10. Ви людина серйозна?
11. Чи здатні ви на якийсь час так сильно захопитися чимось, що все інше перестає бути значущим для вас?
12. Чи підприємливі ви?
13. Чи швидко ви забуваєте образи та образи?
14. Чи м'якосердні ви?
15. Коли ви кидаєте листа в поштову скриньку, чи перевіряєте ви, чи опустилося воно туди чи ні?
16. Чи вимагає ваше честолюбство того, щоб у роботі (навчання) ви були одним із перших?
17. Чи боялися ви в дитячі роки грози та собак?
18. Чи смієтеся ви іноді над неприємними жартами?
19. Чи є серед ваших знайомих люди, які вважають вас педантичним?
20. Чи дуже залежить ваш настрій від зовнішніх обставин та подій?
21. Чи люблять вас ваші знайомі?
22. Чи часто ви перебуваєте у владі сильних внутрішніх поривів та спонукань?
23. Ваш настрій зазвичай дещо пригнічений?
24. Чи траплялося вам плакати, переживаючи тяжке нервово потрясіння?
25. Чи важко вам довго сидіти на одному місці?
26. Чи відстоюєте ви свої інтереси, коли до вас допускається несправедливість?
27. Чи хвастаєтеся ви іноді?

28. Чи могли б ви у разі потреби зарізати домашню тварину чи птицю?
29. Чи дратує вас, якщо штора чи скатертина висить нерівно, чи намагаєтеся ви це поправити?
30. Чи боялися ви в дитинстві залишатися вдома один?
31. Чи часто псується ваш настрій без видимих причин?
32. Чи траплялося вам бути одним із найкращих у вашій професійній діяльності?
33. Чи легко ви впадаєте в гнів?
34. Чи здатні ви бути пустотливо–веселим?
35. Чи бувають у вас стани, коли ви переповнені щастям?
36. Чи могли б ви грати роль конферансьє у веселих уявленнях?
37. Чи брехали ви коли–небудь у своєму житті?
38. Чи кажете людям свою думку про них прямо в очі?
39. Чи можете ви спокійно дивитися на кров?
40. Чи подобається вам робота, коли ви один відповідальний за неї?
41. Чи заступаєтеся ви за людей, стосовно яких допущено несправедливість?
42. Чи турбує вас необхідність спуститися в темний льох, увійти до порожньої темної кімнати?
43. Чи надаєте ви перевагу діяльності, яку потрібно виконувати довго і точно, тій, яка не вимагає великої копіткості і робиться швидко?
44. Ви дуже товариська людина?
45. Чи охоче ви у школі декламували вірші?
46. Чи втікали ви в дитинстві з дому?
47. Зазвичай ви без вагань поступаєтеся в автобусі місцем літнім пасажирам?
48. Чи часто вам життя здається важким?
49. Чи траплялося вам так засмучуватися через якийсь конфлікт, що після цього ви відчували себе не в змозі прийти на роботу?
50. Чи можна сказати, що при невдачі ви зберігаєте почуття гумору?
51. Чи намагаєтесь ви помиритися, якщо когось образили? Чи робите ви перші кроки до примирення?
52. Чи дуже ви любите тварин?
53. Чи траплялося вам, йдучи з дому, повернутися, щоб перевірити: чи не забули ви вимкнути газ, світло тощо?
54. Чи турбували вас колись думки, що з вами чи вашими родичами має щось трапитися?
55. Чи суттєво залежить ваш настрій від погоди?
56. Чи важко вам виступати перед великою аудиторією?
57. Чи можете ви, розгніваючись на когось, пустити в хід руки?
58. Чи дуже ви любите веселитися?
59. Ви завжди кажете те, що думаєте?
60. Чи можете ви під впливом розчарування впасти у відчай?
61. Чи приваблює вас роль організатора у якійсь справі?

62. Чи чините ви на шляху до досягнення мети, якщо зустрічається якась перешкода?

63. Чи відчували ви колись задоволення при невдачах людей, які вам неприємні?

64. Чи може трагічний фільм схвилювати вас так, що у вас на очах виступлять сльози?

65. Чи часто вам заважають заснути думки про проблеми минулого чи майбутній день?

66. Чи властиво вам у шкільні роки підказувати чи давати списувати товаришам?

67. Чи могли б ви пройти в темряві один через цвинтар?

68. Ви, не роздумуючи, повернули зайві гроші в касу, якби виявили, що отримали занадто багато?

69. Чи велике значення ви надаєте тому, що кожна річ у вашому будинку має бути на своєму місці?

70. Чи трапляється, що, лягаючи спати у відмінному настрої, наступного ранку ви встаєте в поганому настрої, яке триває кілька годин?

71. Чи легко ви пристосовуєтеся до нової ситуації?

72. Чи часто у вас бувають запаморочення?

73. Чи часто ви смієтеся?

74. Чи зможете ви ставитися до людини, про яку ви поганої думки, так привітно, що ніхто не здогадується про ваше дійсне ставлення до неї?

75. Ви людина жива і рухлива?

76. Чи сильно ви страждаєте, коли відбувається несправедливість?

77. Ви пристрасний любитель природи?

78. Ідучи з дому чи лягаючи спати, чи перевіряєте ви, чи зачинені крани, чи погашено скрізь світло, чи замкнені двері?

79. Чи полохливі ви?

80. Чи може ваш алкоголь змінити ваш настрій?

81. Чи охоче ви берете участь у гуртках мистецької самодіяльності?

82. Чи тягне вас іноді виїхати далеко від дому?

83. Чи дивитесь ви зазвичай життя песимістично?

84. Чи бувають у вас переходи від веселого настрою до тужливого?

85. Чи можете ви розважати суспільство, бути душею компанії?

86. Чи довго ви зберігаєте почуття гніву, досади?

87. Чи переживаєте ви тривалий час прикрощі інших людей?

88. Чи завжди ви погоджуєтесь із зауваженнями на свою адресу, правильність яких усвідомлюєте?

89. Чи могли ви у шкільні роки переписати через помарок сторінку у зошиті?

90. Ви стосовно людей більше обережні та недовірливі, ніж довірливі?

91. Чи часто у вас бувають страшні сновидіння?

92. Чи бувають у вас іноді такі нав'язливі думки, що якщо ви стоїте на пероні, то можете проти своєї волі кинутися під поїзд, що наближається, або можете кинутися з вікна верхнього поверху великого будинку?

93. Чи стаєте ви веселішим у суспільстві веселих людей?

94. Ви людина, яка не думає про складні проблеми, а якщо й займається ними, то недовго?

95. Чи чините ви під впливом алкоголю раптові імпульсивні вчинки?

96. У розмовах ви більше мовчите, ніж кажете?

97. Чи могли б ви, зображуючи когось, так захопитися, щоб на якийсь час забути, який ви насправді?

Оцінка результатів

№п/п	Тип акцентуації	Коефіцієнт	«Так» Номери запитань	«Ні» Номери запитань
1	Гіпертимний	3	1,12,25,36,50,61,75,85	–
2	Дисгімний	3	10,23,48,83,96	34, 58, 73
3	Циклоїдний	3	6,20,31,44,55,70,80,93	–
4	Збудливий	3	8, 22,33,46,57, 72, 82, 95	–
5	Застрагаючий	2	2,16,26,38,41,62,76, 86,90	13,51
6	Педантичний	2	4,15,19,29,43,53,65,69, 78,89,92	40
7	Тривожний	3	17,30,42,54,79,91	5,67
8	Емотивний	3	3,14,52,64,77,87	28,39
9	Демонстративний	2	7,21,24,32,45,49,71,74, 81,94,97	56
10	Екзальтований	6	11,35,60,84	–
Брехня		1	9, 47, 59, 68, 88	18,27,37, 63

Кількість відповідей з ключем відповідей множиться на значення коефіцієнта відповідного типу акцентуації. Якщо отриманий результат перевищує 18 балів, це свідчить про виразності даного типу акцентуації. При цьому отриманому результату можна довіряти, якщо за позицією «брехня» ви набрали не більше 5 балів.

Нижче наведено поведінкові характеристики основних типів акцентуації характеру.

1. Гіпертимний тип. Відрізняється підвищеним настроєм, оптимістичний, надзвичайно контактний, швидко перемикається з однієї справи на іншу. Не доводить розпочату справу до кінця, недисциплінований, схильний до аморальних вчинків, необов'язковий, самооцінка завищена.

Конфліктний, часто виступає ініціатором конфліктів.

2. Дистимний тип. Протилежний гіпертимному типу. Відрізняється песимістичним настроєм, неконтактний, віддає перевагу самотності, веде замкнутий спосіб життя, схильний до заниження самооцінки.

Рідко входить у конфлікти з оточуючими. Високо цінує дружбу, справедливість.

3. Циклоїдний тип. Відрізняється досить частими періодичними змінами настрою. У період підйому настрою поведінка гіпертимна, а в період спаду – дистимна. Самооцінка нестійка.

Конфліктний, особливо у період піднесення настрою. У конфлікті непередбачуваний.

4. Збудливий тип. Відрізняється низькою контактністю у спілкуванні. Занудливий, похмурий, схильний до хамства та лайки. Неживий у колективі, владний у сім'ї. В емоційно спокійному стані сумлінний, акуратний. У стані емоційного збудження запальний, погано контролює свою поведінку.

Конфліктний, часто виступає ініціатором конфліктів, у конфлікті активний.

5. Тип той, що застрягає. Відрізняється помірною комунікабельністю, занудливий, схильний до моралі, часто займає позицію «батька». Прагне до високих показників у будь-якій справі, пред'являє підвищені вимоги до себе, чутливий до соціальної справедливості.

Образливий, вразливий, підозрілий, мстивий, ревнивий. Самооцінка неадекватна. Конфліктний, зазвичай виступає ініціатором конфліктів, у конфлікті активний.

6. Педантичний тип. Відрізняється сумлінністю, акуратністю, серйозністю у справах. У службових відносинах — бюрократ, формаліст, легко поступається лідерством іншим.

У конфлікти входить рідко. Однак його формалізм може спричинити конфліктні ситуації. У конфлікті поводить пасивно.

7. Тривожний тип. Відрізняється низькою контактністю, невпевненістю у собі, мінорним настроєм. Самооцінка занижена. Разом про те йому характерні такі риси, як дружелюбність, самокритичність, старанність.

Рідко входить у конфлікти, граючи у яких пасивну роль, переважають стратегії поведінки у конфлікті — догляд і поступка.

8. Емотивний тип. Відрізняється прагненням спілкування у вузькому колі. Встановлює хороші контакти лише з невеликим вибраним колом людей. Надмірно чутливий. Сльозливий. Разом про те йому характерні доброта, співчутливість, загострене почуття обов'язку, старанність.

Рідко входить у конфлікти. У конфліктах грає пасивну роль, схильний до поступок.

9. Демонстративний тип. Відрізняється легкістю встановлення контактів, прагненням до лідерства, прагненням влади та слави. Схильний до інтриг. Ввічливий, артистичний. Водночас люди цього типу егоїстичні, лицемірні, хвалькі. Конфліктний. У конфлікті активний.

10. Екзальтований тип (від латів. *exaltatio* – захоплений, збуджений стан, хвороблива жвавість). Відрізняється високою контактністю. Балакучий, закоханий. Прив'язаний і уважний до друзів і близьких, схильний до нагальних настроїв.

Методика діагностики показників і форм агресії
А. Басса та А. Дарки

Прочитуючи чи прослуховуючи твердження, приміряйте, наскільки вони відповідають вашому стилю поведінки, вашому образу життя і одним з чотирьох можливих відповідей: "так", "можливо, так", "можливо, ні", "ні".

1. Іноді не можу справитися з бажанням нашкодити кому–небудь.
2. Інколи можу розповсюджувати плітки про людей, яких не люблю.
3. Легко виходжу з себе, проте легко й заспокоююсь.
4. Якщо до мене не звернутись по–доброму, прохання не виконаю.
5. Не завжди отримую те, що мені належить.
6. Знаю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчути.
8. Якщо трапляється обманути когось, відчуваю докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатен вдарити людину.
10. Ніколи не роздратовуюсь настільки, щоб розкидати речі.
11. Завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочеться його порушити.
13. Інші майже завжди вміють скористатися за сприятливих умов.
14. Мене насторожують люди, які відносяться до мене більш дружньо, ніж я очікував.
15. Часто буваю не згоден з людьми.
16. Іноді в голову приходять думки, за які мені соромно.
17. Якщо хто–небудь вдарить мене, я не відповім тим же.
18. При роздратуванні грюкаю дверима.
19. Я більш роздратований, ніж здається зі сторони.
20. Якщо хтось корчить з себе начальника, я роблю йому наперекір.
21. Мене трохи засмучує моя доля.
22. Думаю, багато людей не люблять мене.
23. Не можу втриматись від суперечки, якщо люди не згідні зі мною.
24. Ті, хто уникають роботи, повинні мати відчуття провини.
25. Хто ображає мене чи мою сім'ю, наражається на бійку.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Мене охоплює злість, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавались.
29. Майже щотижня бачу кого–небудь з тих, хто мені не подобається.
30. Досить багато людей заздять мені.
31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене засмучує, що я мало роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно "дістають" нас, заслуговують на те, щоб їм дали щигля по носі.

34. Від злості інколи буваю похмурий.
35. Якщо до мене відносяться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось намагається вивести мене із себе, я не звертаю уваги.
37. Хоч я і не показую того, іноді мене мучить заздрість.
38. Інколи мені здається, що наді мною сміються.
39. Навіть якщо злюся, не використовую грубих висловів.
40. Хочеться, щоб всі мої гріхи були прощені.
41. Рідко даю здачі, навіть коли хто–небудь вдарить мене.
42. Ображаюсь, коли іноді виходить не по–моєму.
43. Інколи люди роздратовують мене своєю присутністю.
44. Нема людей, яких би я по–справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: "ніколи не довіряй чужакам".
46. Якщо хтось дратує мене, готовий сказати йому все, що про нього думаю.
47. Роблю багато такого, про що потім жалкую.
48. Якщо рознервуюсь, можу вдарить кого–небудь.
49. З десяти років у мене не було вибухів гніву.
50. Часто відчуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути.
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко дійти згоди.
52. Завжди думаю про те, що за таємні причини примушують людей робити щось приємне мені.
53. Коли кричать на мене, кричу у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Б'юся не рідше і не частіше інших.
56. Можу згадати випадки, коли був настільки злим, що хапав першу річ під рукою та ламав її.
57. Інколи відчуваю, що готовий першим почати бійку.
58. Інколи відчуваю, що життя зі мною обходиться несправедливо.
59. Раніше думав, що більшість людей говорить правду, але тепер в це не вірю.
60. Сварюся тільки від злості.
61. Коли вчиняю неправильно, відчуваю докори сумління.
62. Якщо для захисту своїх прав потрібно застосувати фізичну силу, я застосую її.
63. Інколи виражаю свою злість тим, що стукаю по столу.
64. Буваю грубим по відношенню до людей, котрі мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б не хотіли мені нашкодити.
66. Не вмю поставити людину на місце, навіть коли вона на це заслуговує.
67. Часто думаю, що живу неправильно.
68. Знаю людей, які можуть довести мене до бійки. * 69. Не сумую із–за дрібниць.
70. Мені рідко приходить в голову думка про те, що люди намагаються розізлити чи образити мене.
71. Часто просто погрожую людям, не збираючись виконувати свої погрози.
72. Останнім часом я став занудою.
73. У суперечці часто підвищую голос.

74. Намагаюся приховати погане відношення до людей.
75. Краще погоджуся з чимось, аніж стану сперечатися.

При обробці даних в звичайних умовах відповіді "ТАК" і "МОЖЛИВО, ТАК" об'єднуються (сумуються як відповіді "ТАК"), так же як і відповіді "НІ" і "МОЖЛИВО, НІ" (сумуються як відповіді "НІ").

КЛЮЧ 1

для обробки результатів випробування по опитувальнику.

"1". ФІЗИЧНА АГРЕСІЯ (К=11):

1+, 9-, 17-, 25+, 33+, 41+, 48+, 55+, 62+, 68+. "2". ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ (К=8):

7+, 15+, 23+, 31+, 39-, 46+, 53+, 60+, 66-, 71+, 73+, 74-, 75-. "3". ОПОСЕРЕДКОВАНА АГРЕСІЯ (К=13):

2+, 10+, 18+, 26-, 34+, 42+, 49-, 56+, 63+. "4". НЕГАТІВІЗМ (К=20):

4+, 12+, 20+, 28+, 36-. "5". РОЗДРАТУВАННЯ (К=9):

6+, 11-, 19+, 27+, 35-, 43+, 50+, 57+, 64+, 69-, 72+. "6". ПІДОЗРЛИВІСТЬ (К=11):

6+, 14+, 22+, 30+, 38+, 45+, 52+, 59+, 65-, 70-. "7". ОБРАЗА (К=13):

5+, 13+, 21+, 29+, 37+, 44+, 51+, 58+. "8". ВІДЧУТТЯ ПРОВИНИ (К=11):

8+, 16+, 24+, 32+, 40+, 47+, 54+, 61+, 7+.

Номери питань зі знаком "-" потребують і реєстрації відповіді з протилежним знаком: якщо була відповідь "ТАК", то ми його реєструємо як відповідь "НІ", якщо була відповідь "НІ", реєструємо як відповідь "ТАК".

КЛЮЧ 2 з бланком для аналізу результатів.

	"1"	"3"	"5"	"4"	"7"	"6"	"2"	"8"
1+		2+	3+	4+	5+	6+	7+	8+
9-		10+	11-	12+	13+	14+	15+	16+
17-		18+	19+	20+	21+	22+	23+	24+
25+		26-	27+	28+	29+	30+	31+	32+
33+		34+	35-	36-	37+	38+	39-	40+
41+		42+	43+		44+	45+	46+	47+
48+		49-	50+		51+	52+	53+	54+
55+		56+	57+		58+	59+	60+	61+
		63+	64+			65-	66-	67+

	62+						
		69–			70–	71+	
	68+						
		72+				73+	
						74–	
						75–	
11	13	9	20	13	11	8	

Сума балів, помножена на коефіцієнт, вказаний в дужках при кожному з параметрів агресивності, дозволяє отримати зручні для зіставлення – нормовані – показники, які характеризують індивідуальні та групові результати (нульові значення не прораховуються).

Сумарні показники:

("1" + "2" + "3") : 3 = ІА – індекс агресивності;

("6" + "7") : 2 = ІВ – індекс ворожості.

А.Басса та А. Дарка запропонували опитувальник для виявлення важливих, на їх думку, показників та форм агресії:

1. Використання фізичної сили проти іншої особи – **ФІЗИЧНА АГРЕСІЯ**.

2. Вираження негативних почуттів (сварка, крик, погроза тощо) – **ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ**.

3. Використання непрямим шляхом спрямованих проти інших осіб пліток, жартів та вияв вибухів гніву (крик, тупання ногами) – **ОПОСЕРЕДКОВАНА ПОГРОЗА**.

4. Опозиційна форма поведінки, спрямована зазвичай проти авторитету керівництва, яка може мати розмах від пасивного спротиву до активних дій проти вимог, правил, законів – **НЕГАТИВІЗМ**.

5. Схильність до роздратування, готовність при найменшому збудженні вилитися у запальність, різкість, грубість – **РОЗДРАТУВАННЯ**.

6. Схильність до недовіри та обережного відношення до людей, які впливають із переконання, що оточуючі можуть завдати шкоди, – **ПІДОЗРІЛІСТЬ**.

7. Прояв заздрості та ненависті до оточуючих, обумовлені відчуттям гніву за дійсні чи уявні страждання – **ОБРАЗА**.

8. Дії й ставлення до себе та оточуючих, які виходять із можливого переконання обстежуваного в тому, що він є поганою людиною, чинить негарно – **АУТОАГРЕСІЯ** або **ВІДЧУТТЯ ПРОВІНИ**.

Результати обчислення коефіцієнта кореляції (епілептоїдний тип)

Суб'єкти	x	y	Суб'єкти	x	y
1	1	19	21	1	17
2	0	21	22	0	13
3	1	19	23	1	23
4	1	18	24	0	15
5	1	20	25	0	13
6	0	17	26	1	17
7	0	13	27	0	18
8	0	17	28	0	16
9	1	20	29	1	13
10	0	21	30	0	16
11	0	18	31	1	23
12	0	13	32	1	19
13	0	17	33	0	13
14	1	19	34	0	17
15	1	16	35	0	18
16	1	19	36	1	19
17	1	18	37	1	19
18	0	17	38	1	17
19	0	18	39	0	13
20	1	20	40	1	18

Розрахунок коефіцієнта кореляції проведемо за формулою:

$$r = \frac{\bar{y}_1 - \bar{y}_0}{G_y} * \sqrt{\frac{n_1 n_0}{n(n-1)}}$$

Де, \bar{y}_1 – середнє по у, що мають одиниці по х;

\bar{y}_0 – середнє у мають нулі по х;

n_1 – число суб'єктів, що мають одиницю по х;

n_0 – число суб'єктів, що мають нуль по х;

$n = n_1 + n_0$;

G_y – стандартне відхилення всіх у.

$$G_y = \sqrt{\frac{\sum d^2}{n}} \quad \text{Варіація} = \frac{\sum d}{n}$$

Де \sum – прийнятий у математиці знак підсумовування величин;

d – приватні значення показників в окремих випробуваних;

n – кількість респондентів у вибірці.

$$\bar{y} = \frac{1}{n} \sum_{r=1}^n y_R$$

де \bar{y} – вибіркова середня величина;

n – кількість опитаних у вибірці;

y_R – окремі значення показників в окремих респондентів.

$$\bar{y} = \frac{691}{40} = 17,3$$

$$\text{Варіація} = \frac{293,88}{40} = 7,3$$

$$G_y = \sqrt{7,3} = 2,7$$

$$y_1 = \frac{373}{20} = 19$$

$$y_0 = \frac{318}{20} = 16$$

$$n_1=20; n_0=20; n=40$$

$$r = \frac{19-16}{2,7} * \sqrt{\frac{20*20}{40(40-1)}} = 0,6$$

Результати обчислення коефіцієнта кореляції (епілептоїдно–нестійкий тип)

Суб'єкти	x	y	Суб'єкти	x	y
1	0	19	21	0	13
2	0	20	22	0	17
3	0	20	23	0	13
4	1	21	24	0	16
5	0	13	25	0	15
6	0	17	26	1	13
7	0	18	27	0	18
8	0	19	28	0	13
9	0	18	29	0	23
10	0	16	30	0	17
11	0	19	31	0	18
12	0	18	32	1	16
13	0	20	33	1	18
14	0	19	34	0	19
15	1	17	35	1	18
16	0	18	36	0	17
17	0	21	37	0	19
18	1	13	38	0	17
19	0	13	39	0	19
20	0	17	40	0	23

$$y_1 = \frac{116}{7} = 16,6$$

$$y_0 = \frac{575}{33} = 17,4$$

$$n_1=7; n_0=33; n=40$$

$$r = \frac{16,6-17,4}{2,7} * \sqrt{\frac{33*7}{40(40-1)}} = -0,7$$

Результати обчислення коефіцієнта кореляції (гіпертивний тип)

Суб'єкти	x	y	Суб'єкти	x	y
1	0	19	21	0	13
2	0	20	22	1	17
3	0	20	23	0	13
4	0	21	24	1	16
5	0	13	25	1	15
6	1	17	26	0	13
7	0	18	27	0	18
8	0	19	28	0	13
9	0	18	29	0	23
10	0	16	30	0	17
11	0	19	31	1	18
12	0	18	32	0	16
13	0	20	33	0	18
14	0	19	34	0	19
15	0	17	35	0	18
16	0	18	36	0	17
17	1	21	37	0	19
18	0	13	38	0	17
19	1	13	39	0	19
20	1	17	40	0	23

$$y_1 = \frac{148}{9} = 16,4$$

$$y_0 = \frac{543}{31} = 17,5$$

$$n_1=9; n_0=31; n=40$$

$$r = \frac{16,4 - 17,5}{2,7} * \sqrt{\frac{31 * 9}{40(40 - 1)}} = -0,8$$

Результати обчислення коефіцієнта кореляції (нестійкий тип)

Суб'єкти	x	y	Суб'єкти	x	y
1	0	19	21	1	13
2	0	20	22	0	17
3	0	20	23	0	13
4	0	21	24	0	16
5	0	13	25	0	15
6	1	17	26	0	13
7	0	18	27	0	18
8	0	19	28	1	13
9	0	18	29	0	23
10	0	16	30	0	17
11	0	19	31	0	18
12	1	18	32	0	16
13	0	20	33	0	18
14	0	19	34	0	19
15	0	17	35	0	18
16	0	18	36	0	17
17	0	21	37	0	19
18	0	13	38	0	17
19	0	13	39	0	19
20	0	17	40	0	23

$$y_1 = \frac{61}{4} = 15,3$$

$$y_0 = \frac{630}{36} = 17,5$$

$$n_1=4; n_0=36; n=40$$

$$r = \frac{15,3 - 17,5}{2,7} * \sqrt{\frac{36 * 4}{40(40 - 1)}} = -0,2$$

Програма корекції акцентуацій характеру

Тип акцентуації	Вкрай не рекомендується (/обмежити)	Рекомендується
Епілептоїдна акцентуація	<p>залучення до праці, пов'язаної зі значними фізичними навантаженнями;</p> <p>виховання на кшталт «кумир сім'ї»;</p> <p>нестриманість, грубість мови на адресу школяра;</p> <p>неприпустимо виховання у тривожній атмосфері;</p> <p>не наполягати на участі у спортивних змаганнях, обстановка яких може виявитися нестерпною;</p> <p>вчителям утриматися від активної роботи з учнями цього типу щодня на першому та останньому уроках, а також протягом усієї останньої чверті навчального року;</p> <p>не ставити у класі несподіваних питань;</p> <p>не вимагати відповідей без попередньої підготовки;</p> <p>не допускати негативного порівняння з більш успішними однокласниками;</p> <p>не давати суперечливих вимог;</p> <p>не створювати умов емоційного заперечення систематичні висловлювання сумнівів у здібностях школяра, так як це може вкрай негативно позначитися на подальшому формуванні його особистості;</p>	<p>оцінку діяльності давати індивідуально, акцентуючи увагу на позитивних моментах, аргументовано;</p> <p>основне у позиції вчителя – це терпіння та щире співчуття;</p> <p>враховувати те, що даному психофізіологічному стану притаманні циклічність протягом доби, тижня, чверті;</p> <p>використання для інтенсивної навчальної роботи періодів підйому (2–3 урок, початок тижня, початок та середина чверті);</p> <p>доброзичливість, позиція поблажливості до промахів і невдач, акцентування уваги на успіху, доброзичливість та спокій при спілкуванні з ним, неприпустимі глузування;</p> <p>надання можливості для відпочинку в період стомлення;</p> <p>завдання на уроках не повинні містити неправильних рішень, складні завдання слід розбивати на частини;</p> <p>найменші успіхи необхідно помічати та підтримувати;</p> <p>слід створювати такі педагогічні ситуації, де міг би проявити сміливість, упевненість;</p> <p>буває виправданим і незначне завищення оцінки для того, щоб вселити впевненість у можливості успішного засвоєння конкретної дисципліни;</p> <p>давати доручення, не пов'язані з довгостроковою відповідальністю, тривалістю та стомлюваністю.</p>
Гіпертимна акцентуація	<p>В· демонстрацію одноліткам сміливості та переваги, що носить престижний характер;</p> <p>Вживання будь-яких видів алкогольних напоїв;</p> <p>· Легковажність;</p> <p>будь-які порушення етичних норм;</p> <p>дратівливість у колі друзів та</p>	<p>В· на уроках необхідно включення в цікаву для нього діяльність, особливо якщо ця діяльність з відтінком лідерства;</p> <p>Навчання самодисципліні, ввічливості, тактовності, самовладання, вмінню враховувати думку інших;</p> <p>Можна використовувати як активний помічник вчителів;</p>

	<p>близьких; азартні захоплення; раннє статеве життя.</p>	<p>Доручення в класі: бригадир, фізорг, культ–організатор, організатор інших творчих справ; враховувати, що він чуйний на доброзичливе ставлення з боку вчителя; Необхідно створення умов для прояву ініціативи; Потрібна чітка аргументація меж поведінки; Особливо важлива підкреслено поважна форма спілкування з ним; Допустима лише чітка, спокійна, аргументована оцінка результатів діяльності школяра; необхідне вміле поєднання довіри з контролем виконання доручень; Підтримка високого рівня працездатності на уроці можливе при направленні його на пошук різних способів виконання завдань.</p>
<p>Нестійка акцентуація</p>	<p>· Знаходження у темний час доби на вулицях, у чужих під'їздах тощо; спілкування з особами делінквентної спрямованості; отримання легких вражень, розваг, порожніх насолод; бездоглядність; потурання; ледарство і неробство; вживання алкоголю, наркотичних та токсичних речовин.</p>	<p>Вчителі повинні пам'ятати, що юнацтво цього типу не люблять вчитися, чого не приховують, люблять розваги, азартні ігри; необхідна система контрольних заходів у шкільних заняттях, у ній перевірятися результативність навчання; В навчанні не виявляють старанності, тому над ними повинен здійснюватися постійний контроль; кожен вчитель повинен знати нестійких школярів, щоб контролювати діяльність їх на уроках; Контроль виконання домашніх завдань, готовність до роботи на уроці; неухильне дотримання режиму дня, виключення можливої появи неконтрольованого вільного часу школяра; Одночасно з контролем вчитель повинен надавати цьому школяру додаткову допомогу, створювати спокійну обстановку на уроці, оцінювати як результат його успішності, а й старання.</p>

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Melitopol State Pedagogical University named after V.Khmelnytskyi

Заголовок

Петрова Е._дипломна робота

Автор

Науковий керівник / Експерт

Петрова Е_дипломна роботаОлександр Непша

підрозділ

Melitopol State Pedagogical University named after V.Khmelnytskyi

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

8850

Кількість слів

68527

Кількість символів